

Självständigt arbete vid LTJ- fakulteten, SLU
15 hp Trädgårdsingenjörprogrammet

Växter och medborgarinflytande i staden

– En studie av medborgarnas möjlighet att göra avtryck i det offentliga rummet med växter som uttrycksmaterial

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Clara Karlsson Cassland
Linda Wickström
2010

Författare:

Clara Karlsson Cassland
Linda Wickström

Titel:

Växter och medborgarinflytande
– En studie av medborgarnas möjlighet att göra avtryck i det offentliga rummet med växter som uttrycksmaterial

Engelsk titel:

Plants and civic influence/ civil rights
- A study of the citizen's possibilities to make their own print in the public space by using plants

Huvudområde:

Landskapsplanering

Nyckelord: offentligt rum, offentlig plats, avtryck, staden, invånare, demokrati, växter, uttrycksmaterial, inflytande

Handledare:

Maria Hellström Reimer

Examinator:

Eva Gustavsson

Omfattning:

15 hp

Nivå och fördjupning:

G2E fördjupning

Utgivningsort:

Alnarp

Månad, år:

Mars, 2010

Förord

Detta är en kandidatuppsats som skrivits inom trädgårdsingenjörsprogrammet med inriktning på design. Den omfattar 15 hp och är en del av ett studentprojekt, som tillkommit som ett resultat av ett samarbete mellan SLU och Stiftelsen Wanås Utställningar.

2009 genomfördes ett samarbete mellan SLU och Stiftelsen Wanås Utställningar. Projektet kom att kallas *The Allotment Plot*. Här följer en kortfattad beskrivning av detta projekt: Uppgiften var att skapa en experimentell ekologisk köksträdgård på Wanås Utställningar, i nordöstra Skåne. Resultatet blev en utställningsträdgård och ett uppstartande av en odlingsrörelse där medlemmarna odlade nyttoväxter i pallkragar, ett koncept som de ville sprida över världen.

I januari 2010 hölls ett informationsmöte på SLU Alnarp dit trädgårdsingenjörstudenter, som med början i februari 2010, skulle skriva examensuppsats på 10 eller 15 högskolepoäng, var inbjudna. Mötet syftade till att intressera dessa studenter att vidareutveckla projektet *The Allotment Plot*. Detta genom att dels, på ett eller annat sätt, koppla samman uppsatsens ämne och frågeställningar till projektet, dels genom att utforma/designa och genomföra/ anlägga utställningsträdgården på Wanås.

Vi blev sammanlagt sju studenter som valde att arbeta med projektet, fem från utbildningens andra år som skulle skriva examensuppsats på 10 hp; Erikka Chapman (som valde att enbart arbeta med information utåt om projektet) och Maria Persson från utbildningens inriktning mot odling, Lisen Hendeberg, Hanna-Sofia Larsson och Julia Zuber med utbildningens inriktning på design samt denna uppsats författare Clara Karlsson Cassland och Linda Wickström med inriktningen design på utbildningens tredje år (påbyggnadsår), med examensuppsats om 15 hp.

Denna grupp av sju studenter inledde diskussioner kring projektet, och enades om att utveckla projektet till att handla om att odla och plantera växter i staden, och att detta inte enbart skulle vara inriktat på nyttoväxter. Namnet på det nya projektet blev: *Staden Växer - gröna kvarter på Wanås 2010*.

Efter det att vi, författarna av denna uppsats, bestämt oss för att vara med i projektet, och i och med våra diskussioner, både i projektgruppen och oss två emellan, bestämde vi oss för denna uppsats ämne och inriktning. Vi ville undersöka frågor kring vem som får ta plats och synas i staden, och om människor kan ta sig den platsen genom att använda växter som uttrycksmaterial.

Vi vill tacka Christel Lundberg och nätverket Mykorrhiza för deras medverkan och tillmötesgående sätt vid våra intervjuer/samtal. Vi vill också tacka alla inblandade i projektet och framförallt vår handledare Maria Hellström Reimer som varit ett outhärligt stöd i processen att skriva denna uppsats.

Sammanfattning

Denna uppsats handlar om offentliga rum, med inriktning på fysiska offentliga platser i stadsmiljö, vem och vad som får finnas och synas där, med koppling till växtanvändande av stadens invånare. Vi tar upp teorier om offentligheten av bland annat Jürgen Habermas, Henri Lefebvre, Claude Lefort, Michel Foucault, Nancy Fraser, Don Mitchell och Margaret Crawford. Detta görs främst genom Catharina Gabrielssons och Lina Olssons arbeten, men också genom ett flertal andra studier på området. Vi tar upp sju olika exempel på hur stadens invånare gör avtryck och uttrycker sig med växter som material på den offentliga platsen i staden. Vidare reflekterar vi över och resonerar kring de teorier om offentliga rum vi i uppsatsen tar upp. Vi resonerar även kring våra fallstudier utifrån de teorier vi tagit upp.

Uppsatsen är en del utav ett studentprojekt som är ett samarbete mellan SLU och Wanås Utställningar AB. Projektet fokuserar på odling och plantering i staden och kommer även att resultera i en utställningsträdgård på Wanås under sommaren 2010. Projektet bestående av sju trädgårdsingenjörsstuderande heter *Staden Växer – Gröna kvarter på Wanås 2010*. Uppsatsen är kopplad till projektets tema, odling och plantering i staden.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Bakgrund	1
1.2. Problemformulering	2
1.3. Syfte	2
1.4. Avgränsningar	2
1.5. Metod och genomförande	3
2. Villkoren kring den rumsliga offentligheten	4
2.1. Filosofen Jürgen Habermas om offentligheten	4
2.2. Kritik av Habermas samt andra teorier	4
2.3. Henri Lefebvre och det sociala rummet	5
2.3.1 Rummets dominering	6
2.3.2. Approprierade rum	7
2.4. Olika synsätt på offentligt rum och dess innehåll	8
2.4.1. Kommersialisering av det offentliga rummet	8
2.4.2. Teorier kring det offentliga rummets användning	9
2.4.3. Offentligheten som pågående process	10
2.4.4. Det privat ägda och det offentliga	11
2.5. Social responsivitet	12
2.5.1. Den responsiva staden och stadens mellanrumstyr	13
2.6. Offentligheten och allmänningen	15
2.6.1. Allmänningen som samhällsinstitution - bevis på att gemensamt ägda resurser kan gemensamt brukas	16
2.6.2. Allmänningen som gemensamt ägd och nyttjad resurs - i ett ännu vidare perspektiv	17

3. Att ta plats i det offentliga rummet - sju fallstudier	19
3.1. Holma i Malmö- självförvaltning	19
3.2. Green Streets i Vancouver	20
3.3. Gerilla-odlaren Sean Canavan	22
3.4. Nätverket Mykorrhiza	23
3.5. Nätverket Tillväxt	25
3.6. Projektet ECObox	26
3.7. Koloniträdgård på S:t Knuts torg, Malmö	27
4. Diskussion	30
4.1. Våra reflektioner kring de exempel vi beskrivit, kopplade till uppsatsens litteraturstudier	30
4.1.1. Reflektioner kring Holmas självförvaltning	30
4.1.2. Green Streets projektet - appropriation och dominering	31
4.1.3. Reflektioner kring ECObox	32
4.1.4. Gerilla-odlaren Sean Canavan - <i>everyday spaces</i> , social responsivitet och appropriation	33
4.1.5. Mykorrhiza - demokrati, bruksvärde och upplysning	33
4.1.6. Tillväxt - appropriation, bemäktigande och hållbar resurspool	34
4.1.7. Reflektioner kring Koloniträdgården på S:t Knuts torg	34
4.1.8. Reflektioner, resonemang och jämförelser av de sju exemplen	36
4.2. Sammanfattande reflektioner och resonemang	37
4.2.1. Beträktelse av stor och liten offentlig plats	37
4.2.2. Reflektioner och kritik av den offentliga platsens innehåll och utformning	38
4.2.3. Sammanfattande svar på, och resonemang kring uppsatsens frågeställningar	39

5. Källförteckning	41
5.1. Tryckta källor	41
5.2. Muntliga källor	41
5.3. Elektroniska källor	41
5.4. Figurförteckning	42
Bilaga 1	
Bilaga 2	

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Inflyttningen till städerna ökar världen över. Hälften av jordens befolkning bor redan nu i städer och om 50 år beräknas denna siffra uppgå till två tredjedelar. Detta medför bland annat att större krav ställs på stadens livsmiljö. Den urbana utvecklingen uppvisar en hel del negativa tendenser och det är viktigt att uppmärksamma och belysa alternativa tillvägagångssätt. Vi intresserar oss för de rum som vi gemensamt använder varje dag - de offentliga stadsrummen - därför att vi upplever att dessa anpassas mer för konsumtion och biltrafik och mindre för oss invånare som faktiskt bor och lever i staden. Allteftersom staden förtätas planeras grönytor bort och föroreningarna ökar i takt med den ökande biltrafiken.

Reklamskyltar får stort utrymme i det offentliga stadsrummet, samtidigt som det går åt mycket resurser för att ta bort det som invånarna själva tillfört stadsrummet. Ordning och reda, snyggt och prydligt, var sak på sin plats och att allting bör ha en rationell funktion, så upplever vi samhällets inställning till det offentliga stadsrummet. Stadens offentliga rum innebär framförallt gator, torg och parker, vilka i allmänhet ägs av kommunen. Det som ägs och/ eller drivs av kommunen är till största del finansierat av invånarnas skatter. Detta borde betyda att invånarna själva borde ha större möjlighet att själva vara med och på olika sätt vara delaktiga i utformningen av och innehållet i dessa rum.

På Boverkets hemsida kan man läsa om vikten av gröna ytor och stråk i staden:

”En av samhällets stora utmaningar är att bygga ett uthålligt samhälle. I det sammanhanget betyder natur och andra gröna områden i städer och tätorter allt mer. Grönområdena i städer och tätorter hänger samman, och bildar en helhet – en grön struktur – oberoende av vem som äger eller förvaltar marken. Allt från den välansade parken eller trädgården till den vilda naturen innefattas i det som i planeringssammanhang kallas grönstruktur” (Boverket, 2010-03-13).

Dessa ytor och stråk bidrar inte bara till ett bättre närklimat och en bättre luft, utan har också stor betydelse då det gäller möjlighet till rekreation, så som avkoppling och upplevelser. Grönområdena kan också fungera som informella mötesplatser eller som platser för kulturella tillställningar. Forskning har visat att det är viktigt för människor i tätorter att ha nära till grönområden, för att de ska användas oftare. Detta gäller särskilt för dem som inte har möjlighet att röra sig så långt, till exempel pensionärer, barn och funktionshindrade. Grönstrukturen är också betydelsefull när det gäller den biologiska mångfalden, folkhälsan och stadens karaktär och identitet. Då grönområdena ofta är underordnade exploateringsintressen, spelar den fysiska planeringen en stor roll i att reglera och skydda dessa områden (Boverket, 2010-03-13).

Den offentliga stadsmiljön skulle kunna förbättras både ur demokratisk och ur miljömässig synvinkel. Förutom att det i parker och på bostadsgårdar borde finnas större möjligheter för egna initiativ till odling och plantering, så finns det i staden ytor av olika slag som antingen har blivit över, ur planeringsperspektiv, eller som sköts dåligt eller inte alls. Det handlar om de små ytorna till exempel gräsremсор, väggrenar, ytorna under träd eller under buskar. Även på gator och torg borde det finnas utrymme för mer delaktighet och inflytande av stadens invånare. Om mer av stadens yta används för plantering av stadens invånare

medför det dels ökat inflytande och engagemang för den enskilde, och dels mer växtlighet och grönyta i staden och därmed positiva effekter på miljön. Därför vill vi i denna uppsats undersöka teorier kring det offentliga rummet och därtill titta på ett antal fallstudier som på olika sätt berör initiativ som tagits för att förbättra medborgarnas inflytande genom att använda sig av växtlighet.

1.2. Problemformulering

Då vi upplever att urbaniseringens utveckling visar på negativa tendenser, vad det gäller grönytor och stadsinvånarnas inflytande i det offentliga rummet frågar vi oss följande:

Vad avses med begreppet *offentligt rum*?

Hur ser möjligheterna ut för stadens invånare att manifesteras sin närvaro eller sitt deltagande på offentliga platser? På vilka sätt skulle detta kunna göras med växter som uttrycksmaterial?

Hur kan stadens invånare uppmuntras till att på eget initiativ uttrycka sig med växter på stadens offentliga platser?

1.3. Syfte

Vi vill belysa frågor kring stadens offentliga platser och planteringsbara ytor och allmänhetens inflytande vad gäller dessa ytor. Att öka vår egen kunskap och förståelse för dessa frågor, är för oss av stor vikt. Vi vill inspirera människor i staden till eget engagemang och deltagande genom att plantera eller odla i staden, och därmed skapa utrymme för individen att få synas och göra avtryck i sin närmiljö. Detta skulle även skapa en grönare stadsmiljö, vilket vi menar skulle gagna alla stadens invånare.

1.4. Avgränsningar

Tiden är begränsad till att omfatta 15 hp, vilket gör att vi i samråd med vår handledare valt ett begränsat material att studera. Arbetet får på grund av tidsbegränsningen ses som en sammanställning av det studerade materialet, samt våra reflektioner, resonemang och slutsatser av dessa.

Vi har valt att fokusera på det offentliga rummets möjligheter och begränsningar då det gäller den enskilde individens initiativtagande till att odla och plantera i staden och därmed göra fysiska avtryck. Vi utgår ifrån att växternas positiva effekter för människa och miljö är allmänt vedertagna och går därför inte djupare in på dessa. Vi har inte primärt behandlat teorin och fallstudierna utifrån perspektivet odling av mat och hållbar utveckling, även om dessa aspekter på ett eller annat sätt finns med i uppsatsens tema. Uppsatsen fokuserar mer på vad de offentliga platserna står för, och vilken inverkan som stadens innevånarens användning av växter som uttrycksmaterial, skulle kunna ge.

1.5. Metod och genomförande

Då uppsatsens frågeställningar och syfte till stor del handlar om varför stadens offentliga rum ser ut och fungerar som de gör, och hur detta skulle kunna ändras, har vi valt att försöka ta reda på vad offentligt rum är och till viss mån hur de fungerar. Detta har vi funnit det naturligt att söka svar på genom teorier som rör offentligheten och det offentliga rummet.

Vi har använt oss av litteraturstudier för att skapa oss en inblick i, och förståelse av teorier kring offentlighet. Den informationen har vi sökt i tryckta källor som böcker och artiklar samt via Internet. För att använda oss av relevanta källor har vi i samråd med handledare sökt källor med främst vetenskaplig grund, men vi har också använt oss av artiklar från dagspress och föreningars/ organisationers hemsidor. Vi har använt oss av doktorsavhandlingar, där vi eftersökt ett spektrum av olika teorier och tankegångar för att få en inblick i diskursen som behandlar offentliga rum. Detta innebär att vi till stor del inte själva har tolkat ursprungskällorna. Detta har vi gjort för att 15 hp inte är tillräckligt för att mer djupgående behandla dessa teorier. Uppsatsen är att se som en översiktlig identifikation av de teorier och fallstudier som vi under den här tiden haft möjlighet att ta del av och som vi funnit relevanta för våra frågeställningar. Under tiden för vårt arbete har vi löpande haft en diskussion sinsemellan, vilket också utgjort en stor del av arbetet med denna uppsats behållning.

De fallstudier vi har valt behandlar på olika sätt stadsinvånarens deltagande genom plantering och odling, medan initiativen till dessa fallstudier kommer både under- och ovanifrån, det vill säga både från den enskilde privatpersonen, från olika professioner, föreningar och nätverk och från kommunen. Detta för visa på den bredd av projekt som finns.

Vi har även valt att intervjua några personer som varit eller är delaktiga i två utav fallstudierna, detta har vi gjort för att komplettera dessa fallstudiers informationsmaterial. Vi hade gärna intervjuat fler, men tidsmässigt har detta inte varit möjligt.

Då denna uppsats är kopplad till studentprojektet *Staden Växer – gröna kvarter på Wanås 2010*, har tiden för uppsatsen påverkats en hel del utav möten, planerings- och genomförande- problematik samt gestaltning rörande projektets utställningsträdgård. Det har varit en lärorik process, men som också stundtals varit frustrerande och stressande. Vi har utöver uppsatsskrivandet, bland annat sökt sponsorer för projektet, utformat den övergripande gestaltungsstrukturen för utställningsträdgården, varit på platsbesök på Wanås för inventering och uppmätning av området och ritat upp en skalenlig karta.

Vår del av gestaltningen av utställningsträdgården ämnar till att inspirera och engagera besökaren till att plantera i staden (se bilaga 1). Förhoppningsvis väcker den även olika tankar kring den offentliga miljön i staden. En kort informationsbroschyr (se bilaga 2), som vi utformat, där vi ger råd om plantering, odling och frösådd i stadsmiljö, informerar om stadens ståndorter/ växtplatser samt ger några förslag på lämpliga växter kommer att finnas tillgänglig på Wanås under utställningsperioden.

2. Villkoren kring den rumsliga offentligheten

Det finns många frågor om offentlighet man kan ställa sig. Det offentliga rummet är både en sfär som finns omkring oss, - den offentliga debatten/ samtalet, som främst förs via olika media. Denna sfär ägnar vi mindre utrymme. Offentligheten finns också som fysiskt rum, som plats. Vart finns denna offentliga plats, vad förmedlar den och vem är den till för? Vad skulle den kunna vara, förmedla och vara till för? Dessa är frågor som vi belyser och letar svar på i detta kapitel.

2.1. Filosofen Jürgen Habermas om offentligheten

Idén om offentligheten som en demokratisk institution, som en oumbärlig frizon i ett rättvist, liberalt samhälle, upprättades av den västtyske filosofen Jürgen Habermas (f. 1929). I och med Habermas utvidgas det offentliga rummet till att utgöras av alla de förmedlande instanser så som t ex tidningar och nu även tv, Internet etcetera, där stadsmakten kritiserar och hålls ansvariga för sina beslut, det vill säga det offentliga rummet som ett medium.

Under medeltiden uppstår, enligt Habermas, en *representativ offentlighet*, då feodalherrar och kungar ville synliggöra makten med hjälp av yttre attribut för att befästa dess upphöjda auktoritet. Härskaren använder sig av kultur i alla dess former för att framställa sin representativa makt som ett tecken eller symbol för sin makt, mäktighet och förmögenhet. Den representativa offentligheten *synliggör makten* inför de *maktlösa objekten*.

Enligt Habermas uppstår den i modern mening *egentliga* offentligheten på 1600-talet ur stadsbildningar, dessa stadsbildningars ekonomiska utveckling och etablering av det liberala, kapitalistiska samhället och borgerskapets dominans. Habermas modell förutsätter ett starkt statsväsende, en offentlig makt som den borgerliga offentligheten utgör en motvikt till. Habermas tänker sig att den borgerliga offentlighetens åsikter sammanvävs till konsensus genom vad han kallar *det kritiska resonemanget*. Offentligheten utgörs av privatpersoner som ger uttryck för det Habermas kallar *det blott mänskliga*, utan bindning till marknad eller stat. Inträdelsevillkoren till denna offentlighet är egendom och bildning, och hör uteslutande till staden. Det handlar alltså om en borgerlig offentlighet. Den offentlighet Habermas talar om är dels en rumslig offentlighet, men främst en medial offentlighet.

Tanken om offentligheten som *publiken*, det vill säga som en sfär för ett fritt resonemang, är direkt relaterad till Immanuel Kant. I sin artikel "Svar på frågan: vad är upplysning?" från 1784 definierar Kant upplysning som att "göra bruk av sitt förstånd utan någon annans ledning" (Gabrielsson, 2006:64). Villkoren och den bärande principen för denna upplysning är yttrandefriheten, och den kan inte äga rum i det privata utan bara inom *publiken*, för att inte hamna i strid med arbetsdirektiv och andra bestämmelser. Även Kant begränsar publiken till att bara omfatta dem med bildning - en läsande publik (Gabrielsson, 2006).

2.2. Kritik av Habermas samt andra teorier

Den amerikanska filosofen Nancy Fraser menar, enligt den svenska arkitekten Catharina Gabrielsson, att Habermas borgerliga offentlighet - där den borgerliga, litterära, egendomsägande privatpersonen framställs som norm för människan inbegriper

uteslutningsmekanismer som inte är tillfälligheter utan *grundläggande* och denna borgerliga offentlighets anspråk på att vara tillgänglig inte sann.

I den franska filosofen Michel Foucaults kritik av Kant identifieras tanken om upplysning som ytterst en fråga om filosofins position, uppgift och tillhörighet i ett bestämt nu. Gabrielsson skriver att "hela Foucaults projekt kan ses som ett ifrågasättande av normalitetens och universaltänkandets grunder som hos Habermas ger offentligheten dess legitimitet" (Gabrielsson 2006:67). Själva möjligheten till en sfär som gör anspråk på frihet och öppenhet motsägs av Foucaults undersökningar om hur det moderna subjektet skapas till följd av underkastelse och disciplinering.

Fraser menar att även om en samtalsituation är formellt öppen går det inte att bortse från de barriärer som fortsätter att där vara bestämmande. Det finns inte någon kulturell autonomi, det går helt enkelt inte att bortse från sociala skillnader. Enligt Fraser måste de skillnader och hierarkier som görs gällande i varje samtalskultur bemötas och medvetandegöras för att motverka upprätthållande av dessa.

Gabrielsson skriver att "den generella idén om offentligheten som ett autonomt, fritt och tillgängligt utrymme för kritisk diskussion är en förutsättning, inte bara för demokratin, utan för produktionen av kunskap" (Gabrielsson 2006:70). Men att denna föreställning är en illusion, för offentligheten har aldrig varit helt öppen och tillgänglig.

Gabrielsson menar att framställandet av det politiska som utgående från individen - det moderna subjektet som bärare av förnuft, sanning och rättvisa, är det centrala för Habermas. Och att detta subjekts rättigheter och frihet har tilldelats mycket större betydelse än omsorgen om det gemensamma. Om Habermas modell skriver Gabrielsson

"Problemet är kanske mindre hans kritik av det moderna samhället (som präglad av politikens professionalisering och manipulering av väljarna, mediernas kommersialisering och spekulationshysteri, kulturindustrins fördummande och passiviserande inverkan etcetera.) utan det han framlägger som ett alternativ - den ideala offentligheten - inte *heller* är giltig" (Gabrielsson 2006:72).

Fraser anser att Habermas modell motverkar engagemang och rättvisa. Hon argumenterar för att ge minoritetsperspektiv och alternativa motoffentligheter med låg rang politisk legitimitet. Hon menar att offentligheten alltid varit uppbyggd av ett flertal olika och konkurrerande rörelser, och att där finns *starka* offentligheter utgörande politisk representation (riksdag) och *svaga* offentligheter som utgörs av grupper som försöker påverka makten (Gabrielsson, 2006).

2.3. Henri Lefebvre och det sociala rummet

Henri Lefebvre (f. 1901) var en fransk sociolog, framför allt känd för sina teorier om socialt producerade rum. Verket *La production de l'espace (The Production of Space)*, utkommet år 1974, som är hans mest uppmärksammade, översattes från franska till engelska i början av 1990-talet och fick därmed en betydande roll också i den engelskspråkiga forskningsdiskursen.

För att bättre kunna analysera det sociala rummets många aspekter, använder sig Lefebvre av en tankemodell i vilken han redogör för tre begrepp:

Det första begreppet är *rumsliga praktiker*, där Lefebvre avser hur det sociala rummet fysiskt och konkret gestaltar sig, det kan till exempel handla om vad invånarna i sitt

vardagsliv gör, men också det materiella och fysiska som omger dem. Att gå på ett övergångsställe och övergångstället i sig är båda exempel på vad rumsliga praktiker kan innebära. Rumsliga praktiker innefattar även det som Lefebvre kallar för det varseblivna, det vill säga det som kroppen kan uppleva och förnimma, till exempel form, temperatur och hastighet.

Det andra begreppet kallar Lefebvre för *representationer av rum* och menar med detta *föreställda rum*, vilket skulle kunna liknas vid teoretiseringar och abstraktioner av rum. Det skulle t ex kunna handla om stadsplanerare och arkitekters uppfattningar och föreställningar om vad rum är eller vad de borde vara.

Det tredje begreppet beskrivs som *rum av representationer*, eller *levda rum*, innebär det sätt som rummet levs, erfars och kommuniceras av invånarna och brukarna. Det levda rummet innefattar både det föreställda rummet, som visar sig genom koder, symboler och språkbehandlingar och de rumsliga praktikerna, som avser rummets materialitet och invånarnas vardagliga göromål.

I verket *La production de l'espace (The Production of Space)* skriver Lefebvre att produktionen av rum innebär deltagande genom att forma stadens materiella och sociala rumsligheter. Han anser att människors verksamheter och handlingar, måste ges möjlighet att lämna avtryck i den urbana rumsligheten. Lefebvre använder sig av begreppsparat *appropriation* och *dominering* för att beskriva två kontrasterande former för produktionen av rum (Olsson, 2008).

2.3.1. Rummets dominering

Ur en historisk synvinkel handlar dominering om hur människan, med hjälp av teknikens och vetenskapens utveckling, har kunnat dominera över naturen och dess resurser, och hur detta resulterat i skapandet av rumsliga ordningar, vilka i sin tur dominerar över människan. Lefebvre anser att varje samhälle har producerat sitt eget rum. Staden förändras i och med industrialiseringen, och stadens rum rationaliseras och delas in ett system av olika funktioner, vilket resulterar i en fragmentering av staden och så även dess invånares vardagsliv. Det moderna samhället domineras effektivt av något han kallar det abstrakta rummet, där det abstrakta består i de sociala relationer som underhåller det abstrakta rummets produktion. Det abstrakta rummet definieras som en process av homogenisering, fragmentering och skapandet av hierarkier. Olikheter suddas ut och de *levda rummen* domineras. Staden som helhet, homogeniseras och likställs. Fragmenteringen visar hur staden är indelad i sociala hierarkier, där vissa områden har hög status och andra låg. Fragmenteringen visar sig också i hur tiden delas in till mätbara enheter och hur rummet delas upp i zoner, *vilka bryter mot kroppens och naturens rytmer*. I det abstrakta rummet premieras de rumsliga och sociala praktiker som genererar bytesvärde, och inte bruksvärde (Olsson, 2008).

Det är inte bara samhällets maktstruktur i form av dominering som upprätthåller det abstrakta rummet. Också stadens invånare har del i hur det abstrakta rummet reproduceras, och Lefebvre frågar sig hur det är möjligt att dessa 'tysta invånare' inte protesterar, utan tillåter och till och med medverkar till att det abstrakta rummet återskapas. Lefebvre menar att stadens invånare agerar på det sätt som de uppfattar rummet. Utifrån rummets visuella tecken och symboler skapas en atmosfär av outtalade regler, vilka tydligt visar att en förändring av rummet inte är önskvärd. Dessa outtalade regler kan vara föreskrifter och förbud som signalerar samhällets värderingar och normer, eller så kan de vara mer påtagliga barriärer, så

som stängsel och grindar, vilka hänvisar till äganderätten. Andra sätt att påvisa regler eller makt kan vara arkitekturen i sig, t ex skyskrapor och monumentala byggnader. Lina Olsson skriver:

”Mellan subjekten i rummet skapas med stöd av dessa förbud och föreskrifter, en tyst överenskommelse, ett slags rumsligt konsensus eller konvention som påtalar vad som får och inte får ske, liksom vilka som får och inte får använda och vistas i vilka rum”
(Olsson 2008:66).

2.3.2. Approprierade rum

Lefebvre inspireras av Karl Marxs teori om människans appropriation av naturen och sin egen natur, när han utvecklar sin definition av begreppet appropriation. I relationen mellan människan och naturen reproducerar människan sig själv genom att skapa objekt, där objekten blir som en återspeglning utav människan själv.

Appropriation innebär att människan utvecklar sin mänskliga potential genom handlingar och aktiviteter. När människan approprierar ett objekt utvecklas hennes färdigheter och förmågor. När Carl Friedrich Grauman, skriver om Marx tankegångar, menar han att appropriationen både kan ske på ett individuellt och ett samhälleligt plan och drar en parallell till språket, och den individuella appropriation av språket som ständigt pågår (Olsson, 2008).

För att människan ska kunna använda sig av och utveckla språket krävs en social samvaro med andra människor. Språket bygger på tidigare språkbruk, som används och utvecklats genom historien. Inläring och utveckling av språket utgår från individens möjligheter att appropriera det, dvs att göra det till sitt eget och detta sker successivt, som en process över tid.

Lefebvres definition av begreppet appropriation är att det står för en rumslig produktion vilken står i motsatsförhållande till dominering. Problematiken i den moderna staden, som Lefebvre ser det, består i att dess dominerade rum ger stadens invånare små möjligheter att appropriera det. Vardagslivet i staden är fragmenterat i både tid och rum, vilket gör att känslan för staden som ett kollektivt verk inte längre är urskiljbar. Stadens invånare har tilldelats en plats att bo, kanske i ett höghusområde eller en villaförort, men saknar, enligt Lefebvre, möjligheten att *bebo*. Boendet i sig har blivit en sorts improduktiv konsumtion där bytesvärdet är viktigare än bruksvärdet. För Lefebvre innebär appropriation av ett rum, att bruka det som vore det ens eget och att omforma det över tid. Att appropriera stadens fragmenterade rum betyder att man gör det mera mänskligt, där levda rum skapas, och färger, former och symboler får värde och mening (Olsson, 2008).

Ägande och appropriation ska inte förväxlas. Ägande är en form av dominering eftersom det innefattar rätten att utestänga andra från det ägda föremålet, medan appropriation möjliggör andras deltagande och appropriation. Rätten till staden handlar om att återskapa staden som ett kollektivt verk, där brukarens deltagande och appropriation förespråkas och där appropriationen för att uppfattas som verklig måste omskapa rummet. Appropriationen har möjlighet att frigöra människor från det abstrakta rummets dominering. Men för att appropriationen ska göra sig gällande måste den leda till en bestående (beständig) förändring. Den måste alltså producera sitt eget rum, annars blir approprieringen bara en skenmanöver som endast temporärt bryter domineringen. Ett exempel på en sådan skenmanöver, enligt

Lefebvre, var *Hallarna i Paris*, en nerlagd marknadsplats, som under slutet på 1960-talet togs i bruk av invånarna själva. De skapade där en mötes- och festivalplats. Efter ett par år revs *Hallarna* i samband med nya byggplaner, för att ge plats åt ett shoppingcenter. Eftersom invånarnas verksamhet på platsen upphörde, räknas inte detta som en appropriation i Lefebvres ögon (Olsson, 2008).

2.4. Olika synsätt på offentligt rum och dess innehåll

Gabrielsson menar att svensk planeringskultur på ett schablonartat sätt hänvisar till offentliga rum som mötesplatser, som så kallade stadens vardagsrum där *gemenskap och trivsel antas befrämjas*. Torg, gator, parker, caféer och shoppinggallerier är, som utrymmen för fritidsaktiviteter och sociala verksamheter, en del i vad som anses vara stadens *goda liv*. I detta synsätt ses mötet mellan människor främst som ett igenkännande av likar och samtalet som en ömsesidig bekräftelse. Denna föreställning rymmer inte tanken om grundläggande olikheter, om skillnad, eller offentligheten som spelplan för konflikter. Kritiker som Anders Kalat och Cecilia von Otter menar, skriver Gabrielsson att ”denna svenska föreställning om demokratin, tanken om konsensus, är resultatet av ett systematiskt undanhållande av konflikter i vilket staten och näringslivet samverkat” (Gabrielsson 2006:57).

Den så kallade nyurbanismen är ett vagt samlande begrepp där den amerikanska organisationen Congress for New Urbanism (CNU) kring New Urbanism Charter (2000) fungerar som en kärna vars principer finns formulerade i CNU 2000. Denna nyurbanistiska rörelse utgörs av ett nätverk av arkitekter, planerare, forskare och andra engagerade personer som bedriver en stark opinionsbildning kring sina principer. De vill befästa sina principer hos politiker, institutioner och utbildningsvärlden. Detta finansieras i Sverige främst av Ax:son Johnsons stiftelse. Rörelsen betonar bland annat vikten av centralt belägna offentliga platser enligt mönster från den traditionella europeiska staden, och gatan som sammanbindande element både som fysiskt och socialt. Gabrielsson menar att nyurbanismen kan betraktas som en offensiv för att rädda den traditionella stadsplaneringens legitimitet. Stadsforskaren Edward Robbins påpekar att de nostalgiska och reaktionära dragen i nyurbanismen utgår från en idé om *trygghet* som omfattar *begränsningar, oföränderlighet, överblickbarhet och kontroll*.

Den engelska kulturgeografen Doreen Massey har påpekat att den övervägande tendensen att se rummet (*space*), är som ett *fixerat objekt*. Ett fixerat objekt är motsatt tiden och handlingen och därför odynamiskt. Gabrielsson menar att genom ett annat tänkande om rum, alltså inte som en sluten enhet, skulle det vara möjligt att se användandet och bemäktigandet av rummet som det som *skapar* det. Men att detta kräver att man kan se rummet som någonting öppet och oavslutat som befinner sig i kontinuerlig produktion (Gabrielsson, 2006).

2.4.1. Kommersialisering av det offentliga rummet

Sharon Zukin, sociologiprofessor vid Brooklyn College i New York, är en av många forskare som anser att det offentliga rummet alltmer riktar sig mot en köpstark medelklass. Zukin menar att urbanpolitiken, som säger sig vilja uppmuntra till mångfald, när det kommer till kritan, mer uppenbarar sig som en estetisk variation, där stadens invånare förväntas uppleva stadens skådespel passivt. Uppgradering av offentliga rum handlar idag ofta om att

materiellt visa på vilka grupper eller individer i samhället som föredras framför andra att vistas och använda det (Olsson, 2008).

Catharina Thörn, forskare vid Göteborgs universitet, skriver att detta är något som även gäller svenska städer. Hon menar att det vi ser i dagens svenska städer är utvecklingen av ett estetiserat offentligt rum som tar sin utgångspunkt i den vita medelklassens norm, vilket innebär att varje tecken på oordning i staden måste bekämpas, och nämner begreppen nolltolerans och *Broken windows -modellen* som exempel för sådana uttryck. (Broken windows- modellen fick mycket stort inflytande i New York genom borgmästaren Rudolph Giuliani och bygger på antagandet att om man inte åtgärdar sönderslagna rutor och griper förövarna omedelbart, så kommer ännu fler rutor att slås sönder och i förlängningen leder detta till grövre brottslighet.) Thörn menar att detta leder till *en rädslans stadsplanering*, där oordning i staden innebär en okontrollerad stad. Thörn ser en tendens i det svenska samhället att vilja städa bort problem, exempelvis hemlöshet, för att skapa en kommersiellt attraktiv stad. Hemlöshet ses som en avvikelse från normen och ses därför som symbolisk smuts, vilken bör städas bort. *Gentrifieringen*, eller medelklassifieringen, spelar en roll i detta sammanhang, vilken innebär att centrala stadsdelar uppgraderas och att fattigdom och avvikelser flyttas bort från centrum. Thörn menar också att det sker en privatisering av offentliga rum, där hon tar affärgallerier som ett exempel på detta, vars allmänna utrymmen bara är till för dem som kan konsumera. En trend är också att även övriga stadsrum styrs genom att affärsidkare får allt större inflytande över områden runt deras butiker (Thörn, 2006).

2.4.2. Teorier kring det offentliga rummets användning

Enligt Don Mitchell, professor på Syracuse University, som bland annat författat *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space* (2003), finns det två förhållningssätt gentemot det offentliga rummet representerade i nutida amerikanska städer. Det ena förhållningssättet är det som myndigheter och fastighetsägare representerar, där det offentliga rummet ska användas för välordnade, sociala aktiviteter som inkluderar nöje, rekreation och konsumtion. Här förväntas invånarna att följa de förordningar och normer som borgar för ett skötsamt och korrekt sätt att vara och bete sig på. Det andra förhållningssättet kan liknas vid det som Lefebvre benämner som det levda rummet, där offentligheten föreställs inrymma möjligheter att använda rummet på andra sätt än vad som är påbjudet. När dessa förhållningssätt möts resulterar det ofta i konflikter, enligt Mitchell (Olsson, 2008).

Det finns en spänning i det offentliga rummet mellan det som är ordnat och allmänt accepterat, och det som förespråkar appropriation och alternativt användande. Lina Olsson menar att det finns en föreställning om det offentliga rummets offentlighet som innebär att offentligheten bara kan upprätthållas om brukarna använder det på ett sådant sätt att ordningen efterföljs. Detta kan exempelvis ske genom att tiden för användningen delas upp och schemaläggs. *Generell appropriation* benämner Lina Olsson, den typ av användning av rummet vilken innebär att ordningen efterföljs och där man inte gör något försök att förändra den. Det Olsson benämner *unik appropriation*, ifrågasätter denna ordning och ses därför som ett hot mot offentligheten. Unik appropriation kan alltså betraktas som ordningsöverträdelser eller som försök att mer långsiktigt appropriera det, vilket går emot föreställningen om det offentliga som något alla har tillgång till och får använda. Men Lina Olsson menar att denna föreställning förutsätter det offentliga rummet som objektivet eller neutralt, vilket sällan är fallet, då olika former av dominering döljer sig i det (Olsson, 2008).

Mitchell anser att det krävs en omdefiniering av det offentliga rummet, och hävdar att appropriation av det innebär den verkliga betydelsen av offentlighet. Det föreställda rummet, det vill säga det kontrollerade och ordnade, utgör grunden för möjligheten att ständigt återskapa det offentliga rummet som offentligt. Det offentliga skapas genom spänningen mellan det ordnade och det gränsöverskridande och detta utgör en ständigt pågående kamp med potential att förändra de föreskrivna. Olsson menar, utifrån Mitchells tankegångar, att för att undvika att appropriationen av ett rum i sig ska bli dominerande, måste rummet kontinuerligt återapproprieras och därmed omformas. Hon skriver vidare att hon tycker att det borde vara en *urban rättighet* att bruka och omforma det offentliga rummet. Detta är ett sätt att stärka deltagandet och därmed också demokratin.

Det finns olika sätt som grupper och individer kan förhålla sig till gränsöverskridande. Bent Flyvbjerg, dansk professor vid Oxford University, menar att långtifrån alla grupper och individer i dagens samhälle väljer att öppet konfrontera och utmana de dominerande strukturerna i det offentliga rummet. Ett exempel på detta är technofesterna i Stockholm, där arrangörerna väljer att agera i det fördolda, som en taktik för att kunna genomföra dessa fester. Michel de Certeau, fransk filosof och kulturteoretiker, ansåg att denna typ av gränsöverskridande också har en potential att förändra rummet. Men Olsson betonar vikten av att göra sig och sina rättigheter synliga i det offentliga rummet. Hon menar att det är på detta sätt som marginaliserade grupper i samhället kan göra sin röst hörd i politiskt avseende. Det är också viktigt för olika sociala identiteter att vara synliga för varandra i det offentliga rummet, då detta i sig kan förmedla ett budskap, både politiskt och socialt. Olsson menar dock att det offentliga rummet inte bara bör vara ett rum att representera sig själv i, utan att det också måste vara möjligt för brukaren att appropriera det och att lämna avtryck (Olsson, 2008).

2.4.3. Offentligheten som pågående process

Den franska filosofen Claude Lefort (f. 1924) menar att ett samhälle där alla är överens, där alla utrymmen av livet är invaderade av offentligheten, där allt sker till det allmännas bästa - det är en diktatur, inte ett demokratiskt samhälle. Lefort anser att demokratin alltid är inskriven i en dynamisk, historisk process och därmed är återgång till förflutna ideal uteslutet. Han menar att demokrati har osäkerhet och obestämbarhet inskrivet i sin form, till skillnad från totalitära system som säger sig stå utanför historien. Obestämbarheten utgår från demokratins förhållande till makt - det oförenligt dubbla i att makten är *allas* och *ingens*. Ifrågasättandet är en del av det demokratiska samhället, ingen kan göra anspråk på att ha svaren och framställningen av teorier och ideologier är en ständigt pågående process. Konflikten är inte ett *hot* mot demokratin - den är en del av demokratin. Denna rörelse av ifrågasättande och aldrig upphörande process ger ett *glapp* mellan det verkliga och det imaginära som Lefort ser som absolut nödvändigt för demokratin.

Gabrielsson skriver att Leforts teorier väcker frågor om *syfte*. Att hur man än väljer att definiera offentligt rum och vad man än tänkt som dess innehåll måste det finnas ett *varför* om det ska finnas en *mening*. Vidare skriver Gabrielsson att det offentliga rummet som politisk uppfinning är en plats där samhället framträder i sin styrka och sina svagheter, där synliggörs och blottläggs skillnader. Offentligheten är det rum där verkligheten framträder. Och att syftet är att *dra slutsatser* av vad som sker och synliggörs, inte att *passivt konsumera* det (Gabrielsson, 2006).

Thörn anser att tillgången på offentliga rum är en fråga om demokrati. Hon skriver att det offentliga rummet är definierat som en plats för kommers, skådespel, nöjen och ska fungera som en (politisk) mötesplats och att staden som mötesplats innebär en plats där samhällets konflikter och ojämlikhet gestaltas. En sådan plats går emot det synsätt som estetiseringen av det offentliga rummet representerar. Beskrivningen av det offentliga rummets död, som framställs av en del forskare i debatten, bortser dock ifrån en viktig aspekt, menar Thörn, nämligen att det offentliga rummet inte är ett rum som skapats en gång för alla, utan att det är ett rum som ständigt skapas. Hon menar att det historiskt sett alltid varit samhällsgrupper som utestängts från det offentliga rummet och att dessa grupper på olika sätt gjort motstånd för att ta tillbaka platser i staden (Thörn, 2006).

2.4.4. Det privat ägda och det offentliga

I det offentliga rummet är kommersialismen och de privata intressenas utbredning som allra mest framträdande, menar Gabrielsson. Gatumöbler, skyltar, staket etcetera som finns i det offentliga rummet för att skapa trivsel och säkerhet, är också tecken på revir och ägandeskap.

En av västvärldens bärande tankefigurer är samhället som uppdelat i *privat* och *offentligt*. Det finns olika sätt att skilja dessa termer åt, vilket belyser deras skiftande och oprecisa karaktär. Flera teoretiker har hävdad att det offentliga rummet kommer att/ håller på att eller redan har försvunnit. Ett exempel på detta är Michael Sorkins antologi *Variations on a Theme Park: the New American City and the End of Public Space* från 1992, där offentliga rummets försvinnande kan sägas utgöras av dess skifte från bruksvärde till bytesvärde.

Samhällskritikerna Michael Hardt och Antonio Negri, menar att det offentliga och det allmännas inneboende relation, ersätts av den privata egendomens gränsöverskridande makt. Gabrielsson skriver att man inte helt behöver hålla med dem i detta för att ändå se att det offentliga rummets försvinnande sker på grund av samhällets privatisering, hon skriver ”med upplösningen av det offentliga rummet som form och begrepp faller också distinktionen mellan det politiska, det sociala och det privata; i praktiken är det att se det politiska som *underordnat* det kommersiella vilket - i enighet med kritikerna Negri och Hardt - är att bekräfta kapitalismens suveränitet” (Gabrielsson, 2006:15).

Gabrielsson menar att det finns en utbredd oförmåga att se det offentliga rummet i ett djupare politiskt perspektiv, något som bland annat visat sig i den bristande insikten om reklamens inverkan på det offentliga rummets identitet.

Den amerikanska konstteoretikern Rosalyn Deutsche visar på hur konst, arkitektur och stadsbyggande används för att skapa ett monumentalt offentligt rum, som en kanalisering av den ekonomiska utvecklingen, där baksidorna av denna utveckling som arbetslöshet, fattigdom och hemlöshet, förträngs.

Michel Foucaults föreställning om makt är enligt Gabrielsson komplex, och framför allt resonemanget i ”Diskursens ordning” (1971) visar hur makt alltid är *makt över (puissance)* och *makt att (pouvoir)*, alltså både som dominans och bemäktigande. Och därför kan inte rummet enbart ses som ett medel för social kontroll, bevakande av ordningen, en representation och stabilisering av samhällets dominerande krafter - utan måste också ses som ett medel för *bemäktigande*. Det offentliga rummet har en *kapacitet* att synliggöra förhållanden. Gabrielsson skriver ”Om det offentliga rummet har en potential att framkalla

verkligheten, påkallar det också behovet av att dra slutsatser om hur denna verklighet ser ut - hur den de facto redigeras; politiskt, ekonomiskt och socialt” (Gabrielsson, 2006:111).

Den flamländske urbanteoretikern Kristiaan Borret vill i artikeln *On Domains: The Public, the Private and the Collective* överskrida skillnaden mellan privat och offentligt genom resonemang kring användandet av stadsmiljöer. Borret utgår från tanken om en flerfaldig, skiktad offentlighet. Han ser denna mångfald av offentligheter som det utmärkande för det civila samhället, som visas i vad han kallar *kollektiva rum*. För att förklara begreppet kollektiva rum citerar Borret den spanske planeraren Manuel de Solá-Morales ”alla platser där vardagslivet utspelar sig, framträder, och är närvarande som minne” (Gabrielsson, 2006:83). Dessa kollektiva rum antas överskrida motsättningen mellan privat och offentligt då de *enbart* definieras av sin användning och sitt kollektiva liv, och inte av ägandeskap eller syfte. Gabrielsson skriver att eftersom dessa kollektiva rum kan utgöras av vilka utrymmen som helst, som parkeringsplatser eller köpcentra, underordnas deras politiska användande de sociala användningarna. Gabrielsson menar, att sammansmältningen mellan kommersiella, individuella och sociala begär, mellan ägandeformer och funktioner har gett ett slags hybrida offentligheter. Och vidare att, om man *inte* tänker det politiska som en *anpassning* till marknadskrafterna/ kapitalismen, utan som *alternativ* till den utvecklingen är upplösningen av gränsen mellan privat och offentligt inte av godo (Gabrielsson, 2006).

2.5. Social responsivitet

Hur vi agerar i det offentliga rummet kan (till viss del) förklaras av det Johan Asplund, professor i socialpsykologi, kallar *social responsivitet* och *asocial responslöshet*.

Social responsivitet förklarar Asplund genom att ge sin förklaring av begreppets ord. Socialitet betyder här samhällelighet, sällskaplighet och responsivitet betyder att ge respons, ge svar eller gensvar.

Människor ger, på ett eller annat sätt, gensvar på vad andra människor gör och på andra människors gensvar, det är detta växelspel som är social responsivitet. Processen innefattar också känslor. Människor föregriper även andras gensvar, det vill säga de förutspår en handling eller ett gensvar och ger gensvar på detta som alltså ännu inte hänt. Social responsivitet inrymmer också rollövertagande, att man övertar den andres roll. När människan *inte* reagerar med social responsivitet, reagerar hon med *asocial responslöshet*, det vill säga med att inte reagera på sin omgivning. Den sociala responsiviteten är inte något som finns inuti människan, utan något som utspelar sig i människans yttre omständigheter och verksamheter. Social responsivitet är en del av människans elementära mänsklighet. Det elementäraste sociala beteendet bara inträffar, så länge det inte förhindras att inträffa, det frambringas inte av ett eller annat, som av till exempel belöning.

Asplund menar att förutsättningen för vår normalitet är social responsivitet och att extrem nedsättning av fysisk och social stimuli förhindrar oss att vara det vi är, dvs socialt responsiva varelser.

Vårt vardagsliv är social responsivitet. Denna sociala responsivitet framstår som rutinmässig och ritualiserad. Rutinmässig för att vi inte behöver tänka ut den, vi gör det som av sig självt. Ritualiserad i och med att det alltid finns ett *rätt sätt* och därmed också ett *orätt sätt* att bete sig. Rutin och ritual ihop ger en form av disciplin. Vardagslivet är alltså disciplinerad social respons.

Den sociala responsiviteten verkar på olika plan, på olika sätt och styrs med inverkan av olika omständigheter. Den är konkret när det gäller konkret, pågående process som i mötet

mellan konkreta människor. Den är abstrakt inom den abstrakta socialiteten. Människan är både sitt konkreta jag *och* abstrakt samhällsvarelse, hon lever både i sina konkreta omständigheter och i en abstrakt socialitet. Social responsivitet inom ramen för den abstrakta socialiteten saknar förankring, känslorna blir till abstrakta stämningar, som blir till och försvinner, i den ändamålslösa interaktionen. Men social responsivitet inom ramen för abstrakt socialitet ger att människan påverkas av blotta närvaron av en, vilken som helst, annan person. För den sociala responsiviteten inom den abstrakta socialiteten finns två vägar, antingen fortsätter den eller så *övergår den* till asocial responslöshet. Grupp kan påverka, och gör så ofta, den sociala responsiviteten. Gruppen kan styra, forma, begränsa en ursprunglig, spontan elementär social responsivitet, gruppen kan även *föreskriva* asocial responslöshet. Gruppen upprättar och övervakar *normer* för social responsivitet, som är knutna till gruppens gemensamma mål. Dessa normer utgör obligatorier eller förbud för hur man ska socialt respondera, om dessa normer är formella är det en formell grupp, och om informella så är gruppen informell (Asplund, 1987).

2.5.1. Den responsiva staden och stadens mellanrumstyor

Thomas Wikström, arkitekt och forskare, har under de senaste åren bedrivit forskning kring idén om ”den responsiva staden”. I idén om den responsiva staden, har Johan Asplunds begrepp social responsivitet varit utgångspunkt för att studera samspelet mellan människor och stadsmiljö. Ett delprojekt inom denna forskning handlar om invånarnas taktiker för att övervinna planeringsmodernismens brister i Flemingsberg.

Bostadskomplexen i denna stadsdel skiljs åt utav mellanrumstyor och restytor, vilka både skapar barriärer och ger utrymme för appropriation. Invånarnas spontana genvägar över dessa ytor visade sig vara betydelsefulla i det avseendet att de binder samman bostadskomplexen i denna stadsdel. Dessa genvägar är ett exempel på hur invånarna approprierar stadens offentliga rum, och därmed skapar sin egen livsmiljö och en responsiv relation med det urbana landskapet uppstår.

Den spanska arkitekturteoretikern Ignasi de Sola- Morales myntade teorin kring det franska uttrycket *terrain vague*, vilket avser de otydliga, marginella områden, som arkitekter ej planerar för, t ex gamla industritomter eller outnyttjade ytor i förortsområden. Arkitektens syn på dessa ytor är att de är i väntan på att exploateras, ordnas och att göras nyttiga och meningsfulla. Restytor är platser som ofta skapas som en negation, t ex som bullerzoner, eller skyddszoner längs motorvägar och järnvägar, markremsor som skiljer bostadsområden åt, mark som avsätts för framtida byggande eller bara blivit över. Utmärkande för restytor är att de inte tydligt utformats för en aktivitet eller verksamhet. De är ogestaltade eller indirekt formade.

Wikströms studier i Flemingsberg visar hur restytorna tas mer eller mindre i anspråk av människor, som nyttjar de möjligheter som finns där. Restytorna utgörs ofta av fragment av natur, som ligger i anslutning till förvaltade områden, vilket gör dem tillgängliga. Men dessa ytor är inte klart definierade som offentliga, då diskursen ofta inte behandlar obearbetat landskap. Då naturvärden identifieras på sådana ytor, skulle allemansrätten göra sig gällande, och medge enskilda personer att vistas på privatägd mark.

Wikström skriver att arkitekturen ofta tolkar det offentliga rummet i termer av platser med huvudsakligen stationära aktiviteter, medan han menar att mobilitet är grundläggande för det urbana livet. Han menar att det rörliga gatulivet, som inkluderar allt från promenader till

skateboardåkares praktiker, blir alltmer populärt i stadens gemensamma rum. Wikströms användning av begreppet social responsivitet fokuserar på det sociala samspel som förmedlas genom stadens materialitet, och som en komplex interaktion med den materiella omgivningen med förutsättningen att människor ingår i ett socialt sammanhang.

Wikströms förståelse av rum är att skapandet, konkret eller mentalt, står i centrum. Rummet ses som en ständigt pågående process, snarare än en produkt. Arkitekturen blir till först då den tas i bruk. Att se staden som dynamisk och rörlig, handlar om att se de flöden och den rytmik som stadslivet består av. Hur invånarna i staden förflyttar sig från ett rum till ett annat och hur årstidernas och dygnets växlingar skiftar, öppettider i butikerna och trafikljusens tidsintervaller.

Wikström har även tittat närmare på de spår och avtryck som stadens invånare lämnar efter sig, framför allt de former av oönskade avtryck som därför sker i skydd av mörkret. Det handlar om aktiviteter som att klistra, rita eller att spreja, som kommunicerar stadens dygnsrytm i form av kulturella och politiska budskap samt om stadens nöjesliv. Detta speglar bland annat de flöden av människor som finns, genom att budskapen placeras på de platser i staden där deras målgrupp förväntas röra sig.

Graffitimålningar som är en mer tidsödande aktivitet, finns ofta på obevakade ställen, som till exempel baksidor och rivningstomter, men lyckas ändå göra sig synliga i de gaturum där flödena av människor finns. Wikström menar att rikedom av denna typ av budskap och meddelanden i staden visar på behovet av att uttrycka sig i det offentliga rummet och hur små möjligheterna för de resurssvaga är att faktiskt göra detta. Wikström skriver att hur ”fult” eller ”skräpigt” det än kan se ut, så är det ett sundhetstecken som vittnar om hur individer, grupper, organisationer och småföretag bygger stadens rikedom. Wikström menar vidare att det som gör staden vital och levande är när dess offentliga rum används, brukas och görs avtryck i, utav de invånare som befolkar den. Den responsiva staden visar sig på de platser där människors avtryck berättar något om staden och medborgarnas liv (Wikström, 2010-03-13).

Den amerikanska urbanteoretikern Margaret Crawford utforskar i essän ”Blurring the Boundaries: Public Space and Private Life” (1999), betydelsen av vad hon kallar *everyday spaces* - överblivna platser och triviala mellanrum, och att genom detta motverka det monomentala, idealiserade offentliga rummet. Hon menar att det offentliga rummet måste tänkas om och vidareutvecklas. Liksom Borret tänker sig Crawford offentligheten som skiktad, mångfaldig och skiftande, bestående av olika grupperingar. Livet på dessa *everyday spaces*, som kan vara rivningstomter, parkeringsplatser, trottoarer, parker eller överblivna icke-platser ser hon som en form av offentlighet. Crawford ser dessa platser som befinnandes mellan det privata, offentliga och kommersiella. *Everyday spaces* utgör en väv som sammanbinder det dagliga livet i staden. Crawford uppmärksammar dessa utrymmen och den politiska innebörden i hur de används och befolkas, hon ser häri nya möjligheter till *nya former av politiska handlingar*, nya former av medborgarskap och identitet. Hon menar att dessa övergivna/ mellanrums- platser saknar det inbyggt normativa, som producerar den existerande ideologin och kan därför medverka till förändring, genom att sätta igång ifrågasättande och samverkan.

Gabrielsson skriver i sin kritik av Crawfords *everyday spaces* att de är upprättade som *motsats* till arkitektur och planering som *avsiktlig form*, att Crawford ställer folket mot experterna, och uteslutande placerar den politiska betydelsen av stadsrummet till det överblivna, förträngda, icke-avsedda. Gabrielsson menar att den medvetna uteslutningen av interaktion med, vad Crawford ser som, det monomentala offentliga rummet lämnar tanken om offentligheten som en uppfinning, en kollektiv institution, därhän. Det omkastade perspektivet snarare befäster en hierarkisk ordning än att destabilisera den; att man genom att

sätta stadens sociala, osynliga liv i *motsats till* arkitektonisk form tenderar att förhålliga detta sociala osynliga vardagsliv på *bekostnad* av dess politiska innebörder, anser Gabrielsson (Gabrielsson, 2006).

2.6. Offentligheten och allmanningen

Fenomenet allmänningens betydelse är enligt Gabrielsson sammanblandad med offentligheten, men att den har ett annat ursprung. Allmanningen består av kollektivt ägd och av detta kollektiv, brukad mark. Det offentliga rummet är framför allt representerat i den svenska lagstiftningen i denna form, menar Gabrielsson, en allmänt tillgänglig plats, ett tillhandahållt utrymme för aktiviteter.

I regeringsformen (2 kap § 4) står att alla medborgare har rätt att färdas, vistas och demonstrera på *allmän plats*.

Begreppet allmän plats ges olika innebörder i olika lagar, beroende på om de avser ägande eller användande.

I ordningslagen och brottsbalken omfattar det ”varje plats, utomhus eller inomhus, som är upplåten eller annars frekventeras av allmänheten - om allmänhetens tillträde är begränsat till vissa tider är platsen att anse som allmän under sådana tider men inte i övrigt.”

(Gabrielsson, 2006:86)

I plan- och bygglagen (6 kap. 26 § PBL) avses med allmän plats ” ’såsom gator, vägar, torg och parker’ mark som ägs och förvaltas av kommunen eller annan offentlig myndighet, vars bruk är fastställt i detaljplanen” (Gabrielsson, 2006:87). Det innebär, att privatägd kvarters- och tomtmark både kan vara allmän plats och enskilt område, beroende på dess tillgänglighet, då allmänna platser är sådana *avsedda* för allmänt bruk oberoende av ägare av platsen.

Bruket och de medborgerliga rättigheterna står alltid i potentiell konflikt med egendomsrätten och andra bestämmelser som inskränker användningen, i och med utgångspunkter i olika rättigheter.

Då definitionen på allmän plats är kopplad juridiskt till tillgängligheten ansluter den till allmänningens betydelse, som har sitt ursprung i den germanska rätten, vilken ansluter till de fornnordiska landskapslagarna. Därmed har den ett annat ursprung än den i Sverige på 1600-talet införda så kallade romerska rätten. Om offentligheten hör till stadens kultur är allmanningen bunden till det lantbrukssamhälle, som till följd av 1800-talets industrialisering och urbanisering, försvinner.

En bys sammanlagda mark utgjordes oftast till stor del av mark otjänlig för odling, denna mark användes gemensamt för bete, bränsle, jakt etcetera och denna mark utgjorde allmanningen.

Den svenske socialpsykologen Johan Asplund menar att de tre svenska jorddelningsreformer, som genomfördes på slutet av 1700- och början av 1800-talet, lett till stora konsekvenser på ett socialpsykologiskt plan i relationen mellan individ och kollektiv.

Samhällskritikerna Hardt och Negri gör ingen skillnad mellan det offentliga och allmanningen, eftersom de ser det som utmärkande för det kapitalistiska systemet att tvångsinlösa den allmänt ägda naturen.

Allmanningen som tankefigur för den kollektivt använda och ägda marken rör ytterst en fråga om makt, om det privata eller det kollektivt ägda, menar Gabrielsson (Gabrielsson, 2006).

2.6.1. Allmänningen som samhällsinstitution - bevis på att gemensamt ägda resurser kan gemensamt brukas

Man kan säga att Elinor Ostroms *Allmänningen som samhällsinstitution* (originaltitel, *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action* utgiven 1990) är ett motbevis på teorier och uppfattningar om att det skulle vara omöjligt för människor att gemensamt äga och nyttja en resurs, utan att överutnyttja den och därmed förstöra den. Ostrom kallar en sådan resurs *Common-pool resources* -CPR (i den svenska översättningen "gemensamma resurspooler").

Ostrom tar upp olika artiklar och teorier, bland annat Garrett Hardins artikel "The Tragedy of the Commons" (1968), och vänder sig emot uppfattningen om att det enda som kan förhindra allmänningens förstörelse är att antingen staten tar över kontrollen (centraliserad reglering) eller att privatisering av resursen (låta externa myndigheter införa full privat äganderätt) löser problemet.

I Ostroms gemensamma resurspooler (CPR) finns olika delar.

Allmänningen är själva resurssystemet, det kan vara till exempel en kustremsa där fiske bedrivs eller ängar som används som betesmarker.

Resursenheten är det som man får ut, det kan vara till exempel fisken eller gräset.

Den process där en resursenhet tas ut från resurssystemet kallar Ostrom *appropriering* (detta i Plott och Mayers efterföljd, utifrån deras *The Technology of Public Goods, Externalities, and Exclusion Principle*, 1975).

Den person som tar resursenheten, till exempel fisk eller gräs, kallar Ostrom *appropriatör*. Det kan vara en herde, fiskare, konstbevattnare, pendlare eller annan som tillägnar sig resursenheten från någon typ av resurssystem.

Ostrom har studerat ett stort antal existerande exempel på där människor gemensamt äger och nyttjar resurssystem, bland annat kustfiskevatten, betesmarker och bevattningssystem. Utifrån dessa studier har hon funnit att vissa kriterier eller punkter måste uppnås och vidmakthållas för att resurssystem framgångsrikt ska kunna ägas och nyttjas av människor gemensamt, för att den gemensamma resurspoolen ska bli och förbli stabil och självreglerande. Dessa åtta punkter kallar hon designprinciper.

Designprinciper som åskådliggörs av varaktiga CPR-institutioner

1. *Klart definierade gränser.* Individer eller hushåll som har rätt att ta ut resursenheter från den gemensamma resurspoolen måste vara klart definierade, liksom också gränserna för själva resurspoolen.
2. *Kongruens mellan reglerna för appropriering och tillhandahållande och de lokala förhållandena.* Approprieringsreglerna som begränsar tiden, platsen, tekniken och/eller mängden för resursenheterna relateras till de lokala förhållandena och till de regler för tillhandahållande som gäller arbetskraft, material och/eller pengar.
3. *System för kollektiva val.* De flesta individer som påverkas av de operationella reglerna kan delta i arbetet med att modifiera reglerna.
4. *Övervakning.* Övervakare som aktivt granskar CPR-förhållandena och appropriatörernas beteende är redovisningsskyldiga inför appropriatörerna eller är själva appropriatörer.
5. *Graderade sanktioner.* Mot appropriatörer som bryter mot de operationella reglerna kommer sannolikt graderade sanktioner (beroende på allvaret i förseelsen och i vilket

sammanhang den begås) att utdömas av andra appropriatörer, av tjänstemän som ansvarar inför dessa appropriatörer eller av båda.

6. *Mekanismer för konfliktlösning*. Appropriatörerna och deras tjänstemän har snabb tillgång till billiga lokala arenor där de kan lösa konflikter mellan appropriatörer eller mellan appropriatörer och tjänstemän.
7. *Minimalt erkännande av rätten att organisera sig*. Appropriatörernas rätt att utforma sina egna institutioner ifrågasätts inte av externa myndigheter.

För gemensamma resurspooler som är delar av större system:

8. *Nästlade enheter*. Appropriering, tillhandahållande, övervakning, genomdrivande av regler, konfliktlösning och förvaltningsaktiviteter organiseras i multipla lager av nästlade enheter.

(Ostrom, *Allmänningen som samhällsinstitution*, svenska utgåvan, 2009:139)

I de lyckade av Ostrom studerade fall användes en rik blandning av både offentliga (som myndighets) och privata verktyg till de flesta av inrättningens arrangemang/uppläggning. Det inrättnings- kapital och den kunskap som samlats under år av erfarenhet på en särskild plats, kan förstöras av en offentlig politik med uppfattningen att CPR-appropriatörerna är hjälplösa och måste få sina regler utifrån.

Om efterfrågan på resursenheter är stor och antalet potentiella appropriatörer är stort, finns risk för överutnyttjande.

Fallen som tas upp i denna studie, utgiven 1990, är relativt små. Den största av dessa gemensamma resurspooler omfattar omkring 15 000 appropriatörer (Ostrom, 1997).

2.6.2. Allmänningen som gemensamt ägd och nyttjad resurs - i ett ännu vidare perspektiv

Den svenska översättningen av Ostroms *Allmänningen som samhällsinstitution*, utkom år 2009 och har en introduktion skriven av professor Lennart J Lundqvist. Lundqvist frågar sig om Ostroms modell kan användas i större sammanhang och tar klimatfrågan som exempel. 1997 la Ostrom, i sitt tal som nyvald president för amerikanska statsvetarförbundet, grundstenarna i en teori om kollektivt handlande som utgår från vad vi faktiskt vet om mänskligt beteende, skriver Lundqvist. I detta tal säger Ostrom att experiment antyder att en stor andel av mänskligheten kan handla gemensamt kring gemensamma problem. Hur länkarna ser ut mellan tilliten till andra, hur mycket andra satsar på att bli trovärdiga, och hur sannolikt det är att andra deltagare kommer att hålla sig till normen om ömsesidighet är kärnan i en beteendegrundad förklaring till varför eller varför inte en intern lösning kan åstadkommas på ett gemensamt problem. Denna kärnrelation är *ömsesidigt förstärkande och försvagande*. Aktörerna påverkas av sina erfarenheter av tidigare försök att lösa kollektiva dilemman och av strukturella variabler. Av särskild betydelse är möjligheten till direkt kommunikation mellan aktörerna.

Vidare skriver Lundqvist om en artikel av Ostrom 2008 där hon sammanfattar ett antal punkter som, om de tillämpas, kan hjälpa människor att bättre sköta jordens resurser. Hon betonar att det inte finns några enkla lösningar på allmänningens problem, det som passar på ett ställe kan vara olämpligt på ett annat. Fullgod information om resursens tillstånd måste vara vad lösningen baseras på och anpassas efter. All politik kring resursnyttjandet måste passas in i den lokala kulturen och i den institutionella struktur appropriatörerna verkar. Övervakningssystem som är effektiva är nödvändiga.

Ostrom har sedan studiens publicerande 1990, identifierat fem centrala krav på hållbara ordningar för olika slags allmänningar:

- ge tillförlitlig och relevant information
- kunna behandla och lösa konflikter
- stärka åttlydnaden av lagar och regler
- ge en effektiv infrastruktur för resursens brukande
- uppmuntra anpassning och förändring

Av dessa punkten är den sista av särskild vikt.

Lundqvist citerar Ostroms avslutande ord i artikeln 2008

”Om det globala samhället kan dra nytta av dessa lärdomar, investera i anpassningsbar styrning, värdera institutionell mångfald lika högt som biologisk och se all policy som experiment som kontinuerligt måste utvärderas i ljuset av ny information, då kan vi röra oss mot en mer hållbar utveckling”

(Lundqvist, ”Introduktion till den svenska utgåvan”, *Allmänningen som samhällsinstitution*, 2009:19).

3. Att ta plats i det offentliga rummet – sju fallstudier

3.1. Holma i Malmö- självförvaltning

Holma är en stadsdel i Malmö som byggdes under tidigt 1970-tal, och räknas till de så kallade miljonprojektsbyggena. Under 1980-talet växte problemen i området i form av social och etnisk segregation, och ca 10 % av områdets lägenheter stod tomma. Trots insatser för att förbättra service och utemiljö, fortsatte områdets destruktiva utveckling.

Bostadsbolaget MKB och Hyresgästsföreningen gjorde därför en stor omorganisering 1993, vilket innebar ett system av självförvaltning. Syftet var att ge hyresgästerna möjlighet att själva påverka både sitt eget boende och sin direkta närmiljö. En uppdelning av området i olika gårdsenheter gjordes för att öka känslan över att ha ett eget område, och självförvaltningsavtal skrevs för respektive gårdsenhet.

Avtalet såg olika ut för de olika gårdsenheterna, då hyresgästerna själva fick bestämma över hur stort deltagande och engagemang de vill lägga på området i form av skötsel och underhåll av såväl inomhus- som utomhusmiljö. Individuell ersättning i förhållande till detta ingick också i dessa avtal. Effekterna av det nya systemet visade sig minska utflyttningen från Holma och enligt utförda utvärderingar tycker även hyresgästerna att det blivit bättre och trevligare att bo i området ("Förändringsarbeten", 2010-03-29).

På MKBs hemsida kan man läsa att Holma numera är ett omtyckt område, med goda potentialer för framtiden. Inte minst genom att citytunneln kommer att ha en station, i nära anslutning till området. Självförvaltningen på Holma har varit mycket inspirerande för andra fastighetsbolag runt om i Sverige ("MKB fastighets AB vill bygga 60- 80 lägenheter i Holma", 2010-03-29).

"Successivt växte insikten fram att lösningen på problemen inte fanns att finna i enbart tekniska förändringar och förbättringar utan främst i ett ökat engagemang och ökad delaktighet från de boendes sida", säger Göran Larsson som arbetar på MKB AB med självförvaltningen på Holma ("Nu blommar det hos självförvaltarna", 2010-03-29).

Självförvaltningen visade sig ha påtagligt positiva effekter både när det gäller den fysiska och den psykiska miljön, och detta redan efter ett par år. År 1996 uttalade sig Karin Thunberg som då bott i området sedan 30 år tillbaka så här:

"Självförvaltningen har inte bara medfört att bostadsbolaget och vi hyresgäster sparar pengar; det har också gjort att vi som bor här känner större ansvar för vårt område: Om jag ser ett papper liggande på gården plockar jag upp det och ungarna förstör inte den rabatt som deras egen mor grävt i" (SOU 1998:25, 2010-03-29: 28).

Den prunkande växtligheten på bostadsgårdarna i Holma skulle kunna ses som ett tecken på att självförvaltningen fungerar väl i området. Om sommaren lockas många nyfikna besökare att se stadsdelen i full blom ("Så går det till när MKB gör om en stadsdel", 2010-03-29).

3.2. Green Streets i Vancouver

Figur1. Illustration Linda Wickström

Alltihop startade med att en man städade sin fågelmatare över en nyanlagd gatuhörnsplantering med kompostjord på, innan han skulle åka på semester. När han kom hem fanns ett dussintal solrosplanter på platsen. När solrosorna sedan blommade började människor ringa till Vancouver City Hall; kunde man få plantera i stadens rondeller eller ta hand om växterna i stadens planteringar..? Tillräckligt med intresse fanns för att starta ett pilotprojekt med 15 volontärerande planteringsskötare.

Green Streets-projektet, eller *The City of Vancouver's Green Streets Program*, startades 1994, då som ett pilotprojekt i en stadsdel. Projektet gick bra och fler stadsdelar ville bli involverade. Det är ett samarbete mellan Vancouver Stad och stadens innevånare. Projektet har så att säga blomstrat sedan dess, och 2006 hade volontärerna blivit ett hundratal i antal och *Green Streets*-planteringarna 250 stycken.

Green Streets-planteringarna finns i rondeller och gatuhörn (*corner bulges*) konstruerade och planterade av Vancouver Stad för att öka trafiksäkerheten och sänka trafikhastigheten i tätbebyggda områden, och i stadens *Greenway*-näts planteringar, som är ett gång- och cykelbane - nät.

Privatpersoner ställer upp som volontärerande planteringsskötare och sköter en plantering i sitt närområde. Man kan välja att sköta planteringen som den är eller att tillföra nya planter och en personlig prägel. Det är upp till var och en hur mycket tid man vill lägga på planteringen. Lägsta skötselnivå som volontären förbinder sig till är ogräsrensning, bevattning och att hålla växternas höjd inom rekommendationer för sikt och säkerhet.

Vancouver Stad skickar ut ett nyhetsbrev till sina volontär- planteringsskötare. Volontärerna har möjlighet att få kompostjord varje vår och höst och blir informerade om eventuella gatuarbeten som kan komma att påverka deras planteringar. Volontärerna erbjuds

råd från trädgårdsmästare genom *Green Streets Master Gardener Mentoring Program*. En gång om året anordnar Vancouver Stad ett *Green Streets Garden Party* som volontärerna bjuds till.

Ett skyltsystem visar om en plantering är ledig eller upptagen, gul skylt = någon boende i området sköter planteringen, grön skylt = ledig plantering. Den som vill sköta en plantering som är ledig eller inte ännu är del av *Green Streets*-projektet kontaktar *Green Streets* koordinator. När en ny *Green Streets* plantering ska anläggas finns möjlighet för volontärplanterings-skötaren att arbeta fram designen tillsammans med en, av Vancouver Stad anlitad, stadslandskaps- designer (*City Landscape Designer*). Vancouver Stad betalar för växtmaterial och plantering av grund- struktur, vanligen bestående av torktåligt och vintergrönt växtmaterial. Utöver det ges inga plantor, dock doneras emellanåt växtmaterial till Vancouver Stad, som då informerar sina volontärer.

Figur2. Illustration Linda Wickström

På Vancouver Stads hemsida finns lista på rekommenderade växter och kort information och länkar om skötselintensiva naturlika planteringar, att spara på vattnet, om kompostering och att undvika kemikalier för att skapa eko-vänliga och hållbara planteringar.

Green Streets-projektet syftar till att göra grannskapet vackrare (*to beautify*) och man avråder från grönsaksodling, som man istället hänvisar till stadens stadsdelsträdgårdar (*community gardens*).

Enligt Vancouver Stads hemsida, har *Green Streets* volontärernas arbete väsentligt förändrat de stadsdelar där projektets planteringar finns, bland annat genom att de skapar intresse och entusiasm som motiverar och uppmuntrar andra. De skriver att *Green Streets*-projektet är till fördel för hela staden, då det förutom färgstarkare, mer intressanta gator och

personligare stadsdelar även uppmuntrar en känsla av grannskaps- stolthet och att det är ens eget (City of Vancouver, 2010-03-02).

3.3. Gerilla-odlaren Sean Canavan

Figur3. Illustration Linda Wickström

Sean Canavan är en av många som registrerats sig på Richard Reynolds hemsida. Reynolds är engelsman och har skrivit boken *On Guerrilla Gardening*. Termen *guerrilla gardening* myntades av *Green Guerillas* för över 30 år sedan. De har utvecklats till en organiserad rörelse som uppmuntrar allmänheten att delta i att odla och bruka sin stad på ett mer öppet sätt, än förut (<http://www.guerrillagardening.org/gglinks.html>).

Community gardens och gerilla-odling, en kort historik:

1973 samlade konstnären Liz Christy ihop vänner och grannar för att städa upp på en ödetomt i korsningen av Bowery och Houston Street i New York, för att där skapa en gemenskaps- trädgård (*community garden*). De kallade sig *the Green Guerillas*. Detta var upprinnelsen till vad som kom att bli gemenskaps- trädgårdsrörelsen i New York City. Nu, över 30 år senare, finns 600 gemenskaps- trädgårdar i New York.

Idag använder sig *the Green Guerillas* av en blandning av utbildning, organisering och att förorda gemenskapsträdgårdarna. De arbetar för att hjälpa människor att odla i gemenskaps- trädgårdarna, att upprätthålla gräsrots- grupper och förbund, att engagera ungdomar, att måla färgrika väggmålningar och att ta itu med avgörande frågor kring deras trädgårdars framtid

(Green Guerillas, 2010-03-04).

Sean Canavan är en man i övre medelåldern. Han bor i England på en gata med de typiskt engelska tvåvånings- radhusen i tegel. Hans planterande på offentlig plats började med att han planterade blommor runt om det träd, som ute på gatan stod närmast ingången till hans egen bostad. Han fortsatte att plantera runt alla träd på hela gatan, och sedan utmed ännu en gata. En hel del krukor med växter utanför hans bostad har det också blivit. Sean kan inte själv se växterna, eftersom han är blind, men han kan med känslan känna hur växterna mår. Han uppskattar när folk säger att gatan ser riktigt trevlig och välskött ut, och han tycker att det är belöning nog.

Han tycker att man ska kunna njuta av en trevlig omgivning även om man bor mitt inne i staden. Han säger: ”Om jag, som blind, kan göra något sådant här med gatan, så föreställ dig vad en seende person skulle kunna göra!” och ”Jag tycker alla borde göra det här” (Gerillaodlaren Sean Canavan, 2010-03-04).

3.4. Nätverket Mykorrhiza

Mykorrhiza startades av en grupp unga människor. Det är ett nätverk/ ideell förening som med praktiska metoder vill verka för förändring genom lokal försörjning, och därigenom skapa ett hållbart samhälle. De vill genom ändrad matproduktion hitta lösningar på miljö- och hälsoproblem och verka för ökad global solidaritet. De vill vara en plattform för kunskapsutbyte, inspirera och skapa mötesplatser för människor som vill leva mer självförsörjande, driva småskalig ekologisk odling och verka för nya sätt att leva. De hävdar ekologisk balans framför ekonomisk tillväxt och uppmuntrar lösningsfokuserade konstruktiva arbetsmetoder. Mykorrhiza riktar sig både till människor på landsbygd och i stad, alla som delar deras vision och värderingar är välkomna.

Figur 4. © foto: 2009 Adam Kåberg

Mykorrhiza använder sig vid behov i utförande av aktioner av *civil olydnad*. Med det menar de att öppet och utan våld bryta mot lag eller att inte följa myndighetsbeslut samt att vara beredda på att ta konsekvenserna av det.

Mykorrhiza har lokala grupper i Malmö, Göteborg och Stockholm, och söker aktivt samarbete med andra grupper och organisationer som arbetar mot samma mål. För att kunna arrangera projekt och aktioner tar man emot bidrag.

Exempel på projekt och aktioner de genomfört är utdelning av soppa gjord av grönsaker de odlat själva vid klimatmötet i Köpenhamn dec 2009, planering/ odling på en oanvänd tomt i Ellstorp, Malmö 2009, plantering på en före detta industritomt i centrala Malmö maj 2009 samt spridning av information om frörättigheter.

Mykorrhiza är en fristående del av det europeiska nätverket *Reclaim the Fields* (<http://www.mykorrhiza.se/>).

Den 8e mars 2010 hade vi en slags telefonintervju med några av de aktiva i Mykorrhizas Malmö-grupp. Det gick till så att, på förslag från de intervjuade, vi läste upp våra frågor varpå luren lades på och de intervjuade diskuterade frågorna sinsemellan, för att sedan ringa upp. Mykorrhiza vänder sig till människor både i stad och på landsbygd, men då vår uppsats främst handlar om offentlig plats i staden var våra frågor och sedan även samtalet inriktat mot att handla om Mykorrhizas aktiviteter, och tankar om dessa, i stadsmiljö.

Detta är den information vi fick av Mykorrhiza genom denna intervju:

Hösten 2008 höll den internationella organisationen för småbrukare, *Via Campesina* en föreläsning på den ekologiska kursgården Holma i Höör. Då, utifrån detta kom idén om att något för småskaligt jordbruk borde göras i Sverige.

I mars 2009 hade Mykorrhiza sitt uppstartningsmöte i Höör. Och på den vägen är det, säger de.

Mykorrhiza planterar växter som ger mat. Själva skörden är till alla. Mykorrhiza ser dock planteringarna främst som installationer, man vill visa på hur man kan göra, inspirera människor. De vill samarbeta med människor och olika verksamheter som t ex skolor.

De väljer att plantera på platser som de uppfattar som tråkiga, som inte sköts eller är outnyttjade. Det kan vara till exempel på en onyttjad gräsplätt. Det finns lite olika uppfattningar om vart man ska plantera inom Mykorrhiza, så det beror lite på vem man frågar. Men de vill vara och uppfattas som en pacifistisk rörelse.

Efter att de gjort lite olika aktiviteter i Malmö kontaktade de kommunen, Malmö Stad. Kommunen ställer sig positiva och har nu haft möten med Mykorrhiza. Inget avtal finns ännu, men det är på gång. Kommunen har 5-6 platser i åtanke, som de kan tänka sig att Mykorrhiza kan få tillstånd att plantera på. En plats som Mykorrhiza kan få plantera på är en liten park som ligger vid Ystadsgatan, inte långt från Möllevångstorget. Kommunens positiva inställning kan ha olika förklaringar. Kommunen har märkt av att människor vill ha inflytande över sin närmiljö. Ett exempel på detta, är att det inte varit populärt, när kommunen gjort nyplanteringar utan att fråga de som bor i närheten om vilka deras eventuella önskemål skulle vara. En annan förklaring kan vara att Malmö Stad utåt sett vill hålla en profil av att man är framåt. Hållbar utveckling, närproduktion, miljömedvetenhet etcetera är aktuellt och på tapeten nu. Det handlar om politiker och de vill vara inne, och bli omvalda. Kanske är det därför vi har medvind, säger representanter från Mykorrhiza.

När Mykorrhiza är ute och planterar i staden får de bara positiva reaktioner. De pratar med människor och berättar om vad de gör och varför, och människor blir mycket glada. I intervjun säger Mykorrhiza, ”Det kan ju verka överkligt, men vi har aldrig fått någon negativ reaktion. Jo, en gång på något forum någonstans, var det en person som tyckte att en plantering vi gjort, såg ut som ogräs” (Telefonintervju, 2010-03-08).

3.5. Nätverket Tillväxt

Tillväxt är en rörelse som vill göra Stockholm till en mer hållbar stad. Man planterar träd och buskar som ger ätbar frukt, bär, nötter och i viss mån även andra ätbara växter, överallt i staden där det finns utrymme. Rörelsen vill motverka och förändra matindustrin som man ser som destruktiv för människorna, djuren och ekosystemen. På hemsidan skriver de ”Det finns bara en hållbar tillväxt, och det är den organiska, biologiska tillväxten” (Nätverket Tillväxt 1, 2010-03-01).

Exempel på projekt och aktioner som de genomför/-t är plantering av fruktträd, bärbuskar och grönsaker i Vitabergsparken. Fruktträdsplantering på Fisksätra torg. Tillsammans med nätverket Mykorrhiza plantering av fruktträd, bärbuskar och örtartade växter i Tantolunden. Workshops i stadsodling samt plantering av fruktträd och bärbuskar i Kräppladiket, Rågsved.

På Tillväxts hemsida finns bland annat inlägg från SVTs blogg *Ställ om* att se, och radio- reportage från P3 att lyssna på, om Tillväxt. Enligt dessa har Tillväxt i princip inte alls stött på något motstånd eller missnöje med sina planteringar, utan folk tycker det är bra och trevligt.

Tillväxt tycker att uttrycket ”*guerrilla gardening*” låter aggressivt och använder istället uttrycket ”busplantering”. På sin hemsida har de en sida som heter ”Busplanterings ABC”, där de ger tips och råd om plantering i stadsmiljö. En annan sida heter ”Planteringsguiden”. Där finns instruktioner om hur man planterar (Nätverket Tillväxt 1, 2010-03-01).

Detta är ett sammandrag ur den intervju av SVT om nätverket Tillväxt, som finns på Tillväxt hemsida:

Intervjun äger rum i en park i Stockholm, det är sommar och soligt väder. De intervjuade är en kvinna och en man. De ser båda ut att vara i 30-årsåldern.

Tillväxt vill flytta in naturen till staden. Tanken är att förändra hur vi interagerar med naturen, genom det vi äter. De tycker att det vore bättre att ha matproduktionen närmare människorna. Idag används till exempel mycket olja i produktionen och för transporter av vår mat, det används också konstgödsel och besprutningsmedel. Om matproduktionen sker närmare har man även mer kontroll över den.

Människor är positiva till deras planterande, när Tillväxt är ute och planterar pratar de med människor som undrar vad de gör, och går fram till människor som står och tittar lite på håll. De berättar att det de planterar är till alla och att den frukt/ bär som blir är till alla, gratis. De har hitintills bara fått positiva kommentarer.

Stadens trädgårdsmästare verkar inte ha något emot deras planteringar i allmänna parker, de klipper gräset runt om deras planteringar. Tillväxt menar att man får, eller antagligen får, plantera i allmänna parker och hänvisar till något som heter brukarmedverkan. Tillväxt säger att man ska plantera med omdöme, där det passar in, att plantera mitt på en paradgata är inget de rekommenderar.

Angående det realistiska i att närproducera vår mat, säger Tillväxt att man måste börja någonstans. Nu är de omkring 50-60 personer och för dem skulle det vara svårt att till exempel plantera 1 miljon träd, men för 1 miljon människor skulle det vara lätt. De säger: ”Det är mer realistiskt, tror vi, att vi gör vår mat själva på nära håll, än att vi importerar den” (Nätverket Tillväxt 2, 2010-03-06).

Intervjun sändes 21a sep 2009 i Sveriges televisions program ”Ställ Om”.

3.6. Projektet ECObox

Doina Petrescu, arkitekt, skriver i den nät- publicerade artikeln ”How to make a community as well as the space for it” bland annat om sina tankar och idéer kring projektet ECObox. ECObox är ett projekt skapat av det kollektiva och tvärvetenskapliga nätverket, *Atelier d’Architecture Autogérée* (AAA). I nätverket samarbetar, bland andra arkitekter, konstnärer, sociologer och vanligt folk tillsammans och bidrar till forskningen kring participatory/ deltagande aktioner i urban miljö. Detta nätverk uppmuntrar till återappropriation av och uppfinningsrikedom i det offentliga rummet, genom vardagliga aktiviteter. Det handlar om ett kreativt utövande i en urban kontext. Syftet med detta projekt är att skapa ett nätverk av egenförvaltade platser genom att uppmuntra de boende att själva engagera sig i sin stadsdel och att appropriera och tillfälligt förändra odefinierade platser som inte används till något särskilt. Projektet startade i september 2001, med att en trädgård av återvunnet material skapades på ett förfallet järnvägsområde i stadsdelen La Chapelle i Paris. Denna trädgård kom att kallas ECObox, och har sedermera utvecklats till att bli en plattform för urban kreativitet (Petrescu, 2010-02-10).

Området La Chapelle i Paris kan liknas vid en *urban ö* omgiven av järnvägsspår och är ökänt för sina många oanvända ödetomter och igenbommade hus. AAA kom med ett förslag hur detta områdes ytor kunde användas på ett bättre sätt. De började med att identifiera de boendes tankar och funderingar kring möjliga och tillfälliga användningsområden på dessa ytor och etablerade därmed också ett nätverk i grannskapet. Invånarna började bygga en monterbar och flyttbar trädgård av lastpallar. Mobila moduler i form av en verktyglåda, ett kök, ett bibliotek och ett media- labb skapades och dessa moduler flyttades runt mellan olika platser, vilket aktiverade möten mellan personer med olika social och kulturell bakgrund.

Efter fyra år hotades projektet av vräkning och förhandlingar med myndigheterna om en ny plats för detta projekt inleddes. Eftersom det materiella i projektet var av en flyttbar karaktär, kunde projektet enkelt flyttas till en annan plats och gjorde att det sociala nätverk som projektet byggt upp kunde bevaras (Atelier d’Architecture Autogérée, 2010-03-13).

Den här typen av projekt är baserade på tillfällig appropriation och användningen av restytor och mellanrum i staden. Dessa ytor kan t ex vara ödetomter i privat ägo eller ytor som försumrats av arkitekter och stadsplanerare. Petrescu skriver att studier har visat att dessa ytor fungerar som ett alternativ till konventionella former av offentliga platser, vilka numera blir alltmer övervakade och kontrollerade. Hon skriver vidare att det är viktigt att staden även har *andra rum* (”other spaces”), där mer tillfälliga former av appropriation av de urbana mellanrummen och restytorna kan förekomma. Dessa försummade ytor är platser med relativ frihet, där regler och koder fortfarande kan omdefinieras. *Dessa platser av ovisshet*, menar Petrescu, är motsatsen till de funktionella platserna i staden och omarbetar det offentliga rummet till att bli *heterogent, ömtåligt, obestämt, fragmenterat, och mångsidigt* (Petrescu, 2010-02-10).

Doina Petrescu menar att arkitekter och planerare måste börja räkna in de sociala och relationella dimensioner som är inneboende i de platser de skapar och att även integrera deras specifika temporalitet och mobilitet i designprocessen. Hon frågar sig dock om graden av öppenhet när det gäller olika professionella och politiska ramverk, som förespråkar synsätt där man lämnar plats för oförutsägbarhet och underifrån kommande förslag. Hon tycker att arkitektens produktion av offentliga miljöer måste identifiera vilka anspråk som finns på dessa platser (Petrescu, 2010-02-10).

3.7. Koloniträdgård på S:t Knuts torg, Malmö

Figur 5. © foto: 2003 Åke Hedström

Public Globality Gardens, som skapats och drivs av konstnären och producenten Christel Lundberg, utgörs av en konstnärsgrupp, som utifrån FN:s deklaration Agenda 21 arbetar konstnärligt med miljöfrågor i en social och politisk kontext. Ett av deras projekt var en konstaktion som initierades som en del av en protest mot planerna på nedläggningen av ett koloniområde i Malmös utkant. Aktionen bestod i att placera en koloniträdgård på ett centralt beläget torg i Malmö och på så sätt även belysa frågor kring den bristfälliga miljöpolitiken, Malmös brist på grönområden och exploateringen av Malmö, som inte tar hänsyn till lokala miljöaspekter, biologisk mångfald eller medborgarnas hälsa. (*Public Globality Gardens* 2, 2010-03-13).

Koloniträdgården anlades på S:t Knuts torg i Malmö 2003, och konstaktionen varade från maj till december. S:t Knuts torg, har under lång tid varit ett ganska öde torg, med låg aktivitet, omgivet av bostadshus och med den kraftigt trafikerade Amiralsgatan på en sida. Att aktivera detta torg och fylla det med grönska var också ett mycket medvetet val. På en yta av 120 kvadratmeter byggdes trädgården med hjälp av återvinningsmaterial som sedan kompletterades med växter, många med ätbar karaktär. Invånare som bodde i området kom dit och odlade bl a tomater, lök och potatis (*Public Globality Gardens* 1, 2010-03-13).

Konstnären Christel Lundberg och landskapsarkitekten Sabina Jallow var de drivande krafterna bakom projektet som inte bara involverade de boende i området, utan också olika professioner och NGOs (*non-governmental organizations*). Arbetet med konstaktionen dokumenterades av Åke Hedström. Konstaktionen var tänkt som ett kollektivt projekt med deltagande demokrati som utgångspunkt. Installationen började som en protestaktion mot nedläggningen av koloniområdet, men kom att även handla om en generell reaktion mot en icke fungerande demokrati. Medborgarinflytande och gräsrotsinitiativ är inte representerade på det sätt som det borde på lokalnivå, och särskilt inte inom stadsplaneringen, som till stor del är en sluten process där politiska och ekonomiska intressen styr.

Koloniträdgården är normalt sett en mer privat sfär, men här centralt beläget och på allmän plats, utmanades denna sfär av att allmänheten var inbjuden att delta, odla och skörda grönsaker. Christel och hennes medarbetare fick ofta frågor av förbipasserande om vandalism förekom, men problemet var istället av motsatt karaktär och låg snarare i att få folk att förstå att trädgården var något som alla hade tillgång till och fick använda.

Vad ”koloniträdgården på S:t Knuts torg” ämnade göra Malmöborna och övriga förbipasserande medvetna om, var att belysa frågan om offentliga platser som platser där alla medborgare borde känna sig välkomna och som platser som inte enbart styrs av kommersiella intressen. Det är viktigt att använda våra gemensamma rum, för folkliga aktiviteter, så som sociala möten, viloplats, politiska möten och varför inte, odling (Public Globality Gardens 1, 2010-03-13).

Figur 6. © foto: 2003 Åke Hedström

På ett café vid S:t Knuts torg i Malmö träffade vi 4/3 2010 konstnären Christel Lundberg för att prata om hennes installation på torget 2003.

Christel hade en kolonilott i Sibbarp. Kommunen planerade ett bygge på marken och Christel och andra kolonister ville ha kvar sina kolonilotter. När kommunen går ut med sina planer till allmänheten är i regel detaljplanen redan gjord och möjligheten att kunna påverka mycket begränsad, eventuella synpunkter ska även lämnas inom tre veckor. Det var i samband med detta som Christel lämnade sitt arbete i ateljén för att i stället engagera sig för medborgarinflytande i staden genom att gå på stadsdelsmöten och engagera människor till medborgarinflytande.

Kolonilottsinstallationen på S:t Knuts torg 2003 var dels en protest mot att kolonilottsområdet i Sibbarp togs bort, dels en uppmuntran till människor i staden att själva delta i sin närmiljö både genom fysisk närvaro och att göra egna fysiska tillägg.

Christel berättar om att det fanns olika inställningar till projektet inom Malmö stad, både positiva och negativa. Vissa var mycket positiva till dess aspekter av hållbar utveckling, medan andra var oroliga för att det skulle se fult och skräpigt ut. Malmö stad hyr ut plats på torg för till exempel evenemang och försäljning, hyran är lägre för konstprojekt än för andra verksamheter. Christel blev positivt överraskad över tillståndet för installationen. Projektet genomfördes genom sponsorer och frivilligt arbete, både av företag, kulturarbetare och människor boende i närområdet. Christel säger att det kollektiva handlandet är mycket viktigt, för om man ska förändra samhället kan man inte vara bara en person.

Under arbetet med uppbyggnaden av installationen pratade hon och andra involverade med förbipasserande människor och de som har butiker kring torget, för att kunna berätta, förklara, bemöta kritik -för att ha kommunikation och interaktion med människorna i närområdet. Tanken var ju att kolonilotten skulle *användas* inte bara tittas på. Projektet blev lyckat. Det blev en kolonilott på torget, den fick stå kvar hela säsongen -trots hot om borttagning och den vandaliserades inte. Och viktigast av allt; människors deltagande -folk var lite tveksamma i sin interaktion i början, men installationen användes faktisk både på dag- och nattetid. Till exempel odlade en medelålders man purjolök på kolonilotten hela sommaren och en natt övernattade en yngling, som just blivit utslängd av sin flickvän, på kolonilotten.

Figur 7. © foto: 2003 Åke Hedström

Christel Lundgren anser att det har hänt mycket när det gäller vad som får göras i det offentliga rummet idag mot vad som fick göras 2003. Det gäller främst Malmö stads inställning till plantering på offentlig plats och frågan om hållbar utveckling, och tar som exempel Mykorrhizas aktioner och deras pågående avtal med kommunen angående platser att odla på. Men hon ser ändå en viss tröghet inom Malmö stad, då hon tycker att olika instanser motarbetar varandra. Hon menar att man kommit mycket längre då det gäller dessa frågor i andra städer i Europa, t ex Berlin, Hamburg, London och Milano (Intervju, 2010-02-04).

4. Diskussion

Diskussionen har två delar, dels resonemang kring våra exempel/ fallstudier utifrån teori om offentlighet vi tar upp i uppsatsen, dels resonemang kring offentlig plats, dess användning och innehåll, utifrån uppsatsens frågeställningar på ett mer generellt sätt. Vi har därför delat upp diskussionen i två delar, med två underrubriker.

4.1. Våra reflektioner kring de exempel vi beskrivit, kopplade till uppsatsens litteraturstudier

4.1.2. Reflektioner kring Holmas självförvaltning

Holmas självförvaltning är ett exempel på ett ovanifrån kommande initiativ med bakomliggande ekonomiska intressen, som uppkommit som en lösning på en identifierad problematik. Självförvaltningen har gjort de boende på Holma mer engagerade och delaktiga i det egna boendet, samtidigt som de sociala och kollektiva aspekterna i området stärkts. Det skulle vara möjligt att dra en parallell till Ostroms teorier kring hur lyckade exempel på kollektivets förmåga att äga och bruka en gemensam resurs. I det här fallet äger inte de boende i Holma vare sig sina egna bostäder eller områdets gemensamma ytor. Mycket talar för de positiva effekter som delaktighet i bruket av en plats kan ge. Det verkar generera en känsla av att gemensamt äga sitt område och i det här fallet verkar det leda till en större omsorg över det gemensamma.

Meningen med självförvaltning skulle även kunna ses som en slags appropriation, där invånarna uppmuntras till att gemensamt göra anspråk på den egna boendemiljön, och att genom mer personliga avtryck i denna göra den mer till sin. Detta skulle kunna innebära det Lefebvre menar med uttrycket *att bebo*, där bruksvärdet, till synes, betonas framför bytesvärdet. De boende får dock viss ekonomisk ersättning i form av sänkt hyra, och detta kan säkert också vara en drivkraft.

För bostadsbolaget MKB väger dock de ekonomiska värdena tungt, från deras sida har omkostnaderna för tidigare vandalism sjunkit och antalet tomma lägenheter minskat, och att lägga över förvaltningen av bostadsområdet på de boende torde också vara en ekonomisk fördel. Dessutom har områdets status och attraktionsvärde ökat, vilket i sin tur gör att hyrorna kan höjas. Denna uppgradering gör att mer socialt och ekonomiskt starka hyresgäster premieras framför de svaga, och en typ av så kallad gentrifiering riskerar att inledas, vilket skulle kunna resultera i en ekonomisk och social segregation av motsatt karaktär än den i Holma under 1980-talet.

Hur offentliga kan man säga att dessa bostadsområden är? Området är till stor del ägt av ett Malmös största kommunala bostadsbolag, och förhållandet mellan huruvida fastigheten räknas som kommunal och eller privatägd, beror på pass hur fristående bostadsbolaget är i förhållande till kommunen. Detta har emellertid inte så stor relevans, då Holma är en stadsdel som ingår under samma regler för det offentliga som vilken annan stadsdel i Malmö som helst. Ändå, skulle detta område kunna uppfattas som mer privat, detta på grund av dess lokalitet i stadens utkant och dess enhetliga funktion som bostadsområde vilket gör att de som inte bor i eller har annan anknytning till området inte heller har någon direkt anledning besöka det.

4.1.2. Green Streets projektet - appropriation och dominering

I *Green Streets* projektet finns en märklig blandning av det Lefebvre kallar appropriation och domination. Appropriation genom att människor tar tillbaka platser och gör dem till sina, personligen för den som sköter ytan, men också genom att platser mer blir till bostadsområdets innevänares och alla stadens innevänares egna. Man gör platsen mer mänsklig. Men i projektet finns en underliggande tendens av domination, från Vancouver stad, från den rådande normen.

Reglerna för skötseln är få, och kan därför tyckas ge stor frihet. Men bestämmelserna om att man måste vattna, rensa ogräs och hålla växtlighetens höjd nere, säger att visset växtmaterial inte går an, att en del växter är inte är välkomna och det får inte växa för mycket på höjden. Dessutom är grönsaksodling inte önskvärd. Detta påvisar att det finns en fastlagd och rådande norm, en norm som utjämnar skillnader och kan ses som ett upprätthållande av dominering av platsen.

Det finns även en problematik i skyltsystemet med gul eller grön skylt, trots att det är praktiskt för den, som är ute och letar efter en plätt som ingen volontär- privatperson redan tar hand om. Skyltarna ger starka signaler om privat ägande. Som Gabrielsson skriver, så är objekt som till exempel skyltar, tecken på revir och ägandeskap. Detta även om intentionen är god och syftet är att göra det trevligare och vackrare för alla, att skapa gemenskap och ge människor en känsla av tillhörighet, och detta även då det här är skötseln det handlar om och att alla som kan (och hittar en ledig plätt) är välkomna att delta.

För den gula skylten säger inte bara att här finns en volontär som sköter planteringen. Den gula skylten signalerar också att här får *du* inte plats, här är upptaget, någon sköter denna plantering och den tillhör därför den personen - även fast namnet inte står där, det är bara en färg. Sett ur det här perspektivet kan man tycka att Vancouver Stad lika gärna kunde ha använt röda skyltar (som mer tydligt hade signalerat stopp) istället för gula, men kanhända tyder, att de inte valt rätt, på att de är medvetna om problematiken.

Lefebvres appropriation möjliggör andras deltagande och appropriation. Om man istället för den enskilda planteringsplätten, väljer att se till hela staden Vancouver, med alla dess offentliga platser, så kan andras deltagande och appropriation sägas möjliggöras och uppmuntras i *Green Streets* projektet. Deltagande måste dock ske inom fastlagda ramar, det vill säga de bestämmelser som finns angående skötseln. Man kan undra vad som skulle hända om någon av skötselvolontärerna till exempel ställde stolar och bänkar över hela planteringsytan - alltså ändrade platsens användningsområde. Mitchell skriver att det finns två förhållningssätt till den offentliga platsen. Dels det där invånarna förväntas följa gängse normer, och bete sig skötsamt och korrekt i enighet med dessa. Dels det där invånarna använder den offentliga platsen på ett annat sätt än det som förväntats. Mötet mellan dessa förhållningssätt resulterar, enligt Mitchell, ofta till konflikter.

Kanske har vi i *Green Streets* projektet att göra med det Borret kallar kollektiva rum. I sådant fall kollektiva rum där det sociala användandet är överordnat det politiska användandet, vilket Gabrielsson kan sägas anse ingår i definitionen av Borrets kollektiva rum.

4.1.3. Reflektioner kring ECObox

ECObox är ett projekt som ansluter sig till de teorier som bland andra Margaret Crawford behandlar, där det som hon benämner som *everyday spaces* inrymmer en potential för nya former av användande i ett utökat offentligt rum. ECObox - projektets teoretiska utgångspunkt i fråga om rummet skulle kunna vara så som Doreen Massey beskriver det, som dynamiskt, öppet och oavslutat, vilket resulterar i en kontinuerlig produktion av rum. Det skulle även kunna vara, så som Wikström beskriver det, nämligen att rummet inte ses som en produkt utan som en process, som skapas både konkret och mentalt, i vilken mobilitet ses som grundläggande för det offentliga rummet. Då arkitekturdiskursen oftast inte behandlar stadens överblivna ytor och mellanrum, särskilt inte i samband med offentlig plats, ger både Wikström och Petrescu dessa ytor värde som en del av stadens offentlighet.

På dessa oplanerade ytor saknas det abstrakta rum som Lefebvre talar om och de normativa aspekter som upprätthåller ideologin enligt Crawford, därför kan man enligt Petrescu finna en relativ frihet på dessa ytor. Det visar sig inte minst i Wikströms forskning om Flemingsbergsbornas responsiva förhållande de restytorna och mellanrumsytor, som omgav deras bostadsområden. Men i Flemingsbergsbornas fall var det fråga om spontan och förmodligen varken medvetet politisk eller social appropriation som svar på deras omgivning. I ECObox fall står AAA bakom projektet, vilket består utav utbildade personer av olika professioner, som har en teoretisk bakgrund med politiska och framförallt sociala ambitioner, vilket gör att detta projekt, kanske mot AAAs vilja, till ett initiativ som kommer ovanifrån snarare än underifrån.

Petrescu och hennes kollegor i AAA har en syn på arkitektur som utifrån en social aspekt fokuserar på kollektiva samarbetsformer och kreativt deltagande på oplanerade ytor i staden. ECObox skulle kunna ses som ett projekt, där uppfattningen om kollektivets förmåga att förvalta en gemensam resurs går i linje med Ostroms teorier om allmänningen

Inom projektet ECObox förespråkas den tillfälliga appropriationen. Lefebvres syn på appropriation som något som måste producera nya rum över tid, delas inte av AAA. Istället ses den tillfälliga appropriationen som en kraft som omskapar och omdefinierar det offentliga rummet och som hindrar dominerande strukturer från att få fäste. Deras ambition kan sägas sträva efter att skapa det levda rum som Lefebvre beskriver.

Gabrielsson menar att det finns en risk att dessa ytor tillskrivs marginaliserade grupper i samhället, och att detta befäster de marginaliserade gruppernas hierarkiska roll. I ECObox fall tycks ambitionen vara att både ta de oanvända restytorna i bruk och att detta görs av invånare boende i området, marginaliserade eller inte.

Restytornas potential ligger i den relativa frihet som Petrescu nämner, eftersom restytan som offentligt rum, till skillnad från torget, inte på samma sätt, domineras och har en tydlig ordning. Därför finns större möjlighet för människor att själva appropriera och kanske dominera denna typ av rum. När det gäller ECObox, förhindras appropriationen, att i sig bli dominerande på platsen, genom projektets tillfälliga och mobila karaktär.

Olsson menar att marginaliserade grupper i samhället måste ha möjlighet att göra sin röst hörd och kunna lämna avtryck i det offentliga rummet. I La Chapelle var tanken att ECObox skulle skapa möten mellan invånare med olika social och kulturell bakgrund som kanske inte annars skulle ha träffats. De avtryck som eventuellt skapas här är inte fysiska på platsen, eftersom platsen kan vara vilken som helst och eftersom projektet bygger på temporalitet och mobilitet, utan avtrycken skapas snarare på ett mentalt och socialt plan, i mötet mellan människor.

4.1.4. Gerilla-odlaren Sean Canavan - *everyday spaces*, social responsivitet och appropriation

Sean Canavan, som odlar prydnadsväxter runt om träd på trottoaren, nyttjar yta som Margaret Crawford kallar *everyday spaces*. Trottoarerna i Seans närområde, kan nog inte ses som övergivna platser eller sägas vara i avsaknad av det inbyggt normativa som Crawford menar är det som producerar den existerande ideologin. Men Sean har ändå gått in och förändrat platsen. Man kan säga att Seans handlande är politiskt, han ändrar på eget bevåg platsens karaktär, ger den personlighet och sin egen personliga prägel, och därmed platsens budskap. Även om budskapet inte är uttänkt, så är det ändå ett annat än om hans växter inte funnits där. Man kan nog även säga att Sean förutom att förändra platsen även förändrar sin egen identitet, såsom Crawford tänker sig att dessa restplatser kan.

Sean kan sägas, i och med sitt planterande i offentlig miljö vara, det Asplund benämner, socialt responsiv. Sean säger något, inte med ord men i handling, och han väntar sig och får respons av andra människor - denna växelverkan är just vad Asplund kallar social responsivitet.

Sean kan sägas appropriera platsen. Det Henri Lefebvre kallar appropriation är när man gör en plats till sin och därmed bryter dominationen av platsen. Lefebvre anser att en appropriation måste vara beständig över tid för att vara äkta, annars anser han det vara en skenmanöver. Hur länge Lefebvre anser att appropriationen måste fortgå har vi dock ingen uppfattning om. Hur länge Sean har approprierat eller gjort appropriations-försök av platsen vet vi inte heller.

4.1.5. Mykorrhiza - demokrati, bruksvärde och upplysning

Nätverken Tillväxt och Mykorrhiza liknar varandra i många hänseenden. Reflektionerna gällande Tillväxt gäller i stor utsträckning även Mykorrhiza och tvärtom. Trots likheterna har vi valt att skriva separata reflektioner kring dessa exempel, då de just är två exempel och inte ett.

Mykorrhiza har ett syfte med sina aktiviteter, ett budskap. De vill verka för ekologisk balans. De ifrågasätter samhällets sätt att handskas med frågor som rör produktion och import av livsmedel samt hälsa, miljö och global solidaritet. Detta ifrågasättande är, som Lefort menar, en del av det demokratiska samhället. Genom att ge uttryck för sina åsikter på offentlig plats, att där synas och göra avtryck, använder de det offentliga rummets, som Gabrielsson skriver, potential att framkalla verkligheten. På så sätt hävdar de den offentliga platsens bruksvärde framför dess bytesvärde, som Lefebvre beskrivit. De använder det offentliga rummet som den (politiska) mötesplats som, Thörn anser att, den ska fungera som.

Att Mykorrhiza ser civil olydnad som ett möjligt verktyg visar på att de kan tänka sig konflikt med lag eller myndighet. Lefort menar att konflikt är en del av, och inte ett hot mot, demokratin. Han ser glappet mellan det som är, det verkliga, och det som kan bli, det imaginära, som absolut nödvändigt för demokratin.

När Mykorrhiza går in och planterar på offentlig plats medverkar de till att ge platsen dynamik, man kan se det som ett motstånd eller en uppluckring av det, som Massey påpekat, är det vanligaste sättet att se på rummet (*space*), nämligen som ett fixerat objekt.

De ser en problematik och de gör något åt det, på eget initiativ och bevåg. Det är, enligt Kant, att vara upplyst.

4.1.6. Tillväxt - appropriation, bemäktigande och hållbar resurspool

Tillväxt vill förändra. Inte bara offentlig plats i Stockholm, utan vårt sätt att se på naturen och vår mat. De vill ha en ekologiskt hållbar utveckling. Nätverket är således tydligt politiskt. De använder offentlig plats i staden som sin arena, där för de ut sitt budskap. Precis som Habermas tänkte sig, om man ser deras handlande som del av vad Habermas kallar det kritiska resonemanget. De tar sig an platser och gör dessa till sina egna, men hävdar inget ägande, precis som Lefebvre tänkte sig appropriationen av plats.

Genom att använda sig av det offentliga rummet som scen för personlig politisk åsikt utan privata, kommersiella intressen, motverkar de tendensen av det privatägda gränsöverskridandes makt som ersättande, av det offentliga och det allmännas inneboende relation, som Hardt och Negri påtalar. Tillväxt visar på offentlig plats ur ett djupare politiskt perspektiv, vilket, skriver Gabrielsson, det finns en utbredd oförmåga till att se det ur.

Tillväxt använder genom sitt bemäktigande av det offentliga, dess kapacitet att synliggöra, det Foucault kallar *pouvoir*, det vill säga makt att.

Nu till en parallell som, vid första anblick kan synas långsökt, men som i själva verket inte är det.

I Ostroms bok om allmänningen, visar hon på att ett långsiktigt och hållbart nyttjande av allmänningen är möjligt. Det finns dock en konflikt mellan det Lefebvre kallar appropriation och Ostroms modell för användandet av allmänningen. I Lefebvres appropriation måste det finnas utrymme för andra människors deltagande och appropriation, medan i Ostroms modell avgränsningen av vilka som får nyttja allmänningen är avgörande (se nr 1 i Ostroms *Designprinciper som åskådliggörs av varaktiga CPR-institutioner*). Men det finns möjlighet att ha alla människor som (Ostroms definition av) appropriatörer av ett resurssystem, dvs allmänningen, om resursenheterna räcker till alla, alternativt uttagandet av resursenheter begränsas på ett sådant sätt att resurssystemet inte överutnyttjas.

Av vad kan resursenheten sägas bestå av, i exemplet nätverket Tillväxt fall? Att säga att resursenheten enbart är den mat som produceras i form av frukt, bär, nötter och grönsaker vore fel. Denna matproduktion är bara en del av vad resurssystemet producerar. Andra minst lika viktiga delar av produktionen kan sägas vara:

Möjligheten till, det Asplund kallar, social responsivitet, genom handlande. Vilket är närbesläktat med, eller samma sak som, det Wikström kallar behovet av att uttrycka sig i det offentliga rummet.

Den tillfredställande känslan/ det rehabiliterande i att vara nära naturen/ växter och jord genom att odla eller sköta växter (detta är inget vi lagt fram några bevis för att det förhåller sig så, men det får ändå ses som en vedertagen och riktig uppfattning).

Att se dessa två aspekter av Tillväxts aktiviteter som resurseheter ökar drastiskt andelen resurseheter. Så pass mycket att det går att se alla Stockholms innevånare samt besökare som det Ostrom kallar resurssystemets appropriatörer, utan att det blir orimligt och ohållbart. Det finns dock sju till punkter på Ostroms lista över designprinciper som måste uppnås och upprätthållas för att den gemensamma resurspoolen ska bli varaktigt. Ostrom har, enligt Lundqvist, identifierat fem centrala krav på hållbara ordningar för olika slags allmänningar, av dessa finns en som är av särskild vikt, nämligen att uppmuntra anpassning och förändring.

4.1.7. Reflektioner kring Koloniträdgården på S:t Knuts torg

Christel Lundbergs konstinstallation på ett torg i centrala Malmö är intressant både ur ett socialt och ett politiskt perspektiv, då frågor om medborgarnas rätt till stadens gemensamma utrymmen, om medborgarinflytande och deltagande i ett kollektivt

sammanhang och om stadens förtätningsproblematik och brist på grönytor, ställdes. Ett torg skulle kunna sägas vara typexemplet på vad som räknas till det offentliga rummet, och för att anta den svenska planeringskulturens schablon av offentliga rum, stadens vardagsrum.

Appropriationen av torget skedde med tillstånd av och mot betalning till kommunen, och förutsättningen för tillståndet var att appropriationen varade under en begränsad tid. Detta visar på hur det offentliga rummets dominering dikterar dess användning och uppenbarar också vem som får lov att använda det och synas. Våra gemensamma stadsrum, så som gator och torg, får användas tillfälligt på av dem som har möjlighet att betala för sig. Hade Christel Lundbergs installation inte klassats som ett konstprojekt hade hon inte haft råd att genomföra det, eftersom hon då inte hade fått några subventioner. Konstinstallationen skulle lika gärna kunna ses som en politisk manifestation eller ett socialt evenemang. Det visar alltså att det beror på vem du är och vad du gör, om du får tillstånd eller inte och även hur stor din plånbok måste vara.

Det visar också på kommunens inställning till förändring, då projektet motarbetades från en del håll med motiveringen att det skulle se fult och skräpigt ut. Detta blottar en norm eller värdering som bestämmer vad som är fint och fult, där det ordnade motsätter sig det oordnade och avvikande. Det skulle kunna liknas vid det som Lefebvre kallar för abstrakta rum, vilket en stor del av invånarna i staden inte ifrågasätter och därmed upprätthåller.

Många stadsinvånare delar säkert denna uppfattning med kommunen, medan andra kanske inte ens har reflekterat över den. Att människor inte reflekterar över sin omgivning skulle kunna tydas som en effekt av att samhället alltmer likriktas och att bristen på alternativ och mångfald gör att människor blir likgiltiga och inte ifrågasättande, vilket i så fall kan ses ett hot mot demokratin.

Likriktningen står bland annat för att det offentliga rummet reduceras till att bara handla om kommersiella intressen, som Lefebvres uttrycker det, som ett skifte från bruksvärde till bytesvärde. Att reagera och svara mot sin omgivning är det som Thomas Wikström har studerat utifrån den responsiva staden, och menar att en tillåtande och levande stad är en stad där invånarna tillåts göra avtryck. Man skulle kunna säga att Christel Lundbergs konstprojekt skapade ordning och avvikelse på det annars ganska händelsefattiga torget, och att denna ordning och avvikelse var av godo, då den aktiverade torget fysiskt och socialt.

Invånarna hade till en början svårt att förstå att kolonilotten var något för alla att använda och nyttja. Kanske har även detta en koppling till det abstrakta rummet, i det som Lina Olsson påtalar som ett slags rumsligt konsensus mellan de tysta invånarna, de outtalade regler, som berättar vad som får göras och inte, av vem och på vilken plats och att det säger något om samhällets inställning till detta. En annan infallsvinkel på detta är ju frågan om dikotomin offentlig eller privat, där koloniträdgården som sådan, är av privat karaktär, och vilken blir ett motstridigt budskap, då den placeras på ett torg.

Den sociala aspekt som togs fasta på i koloniträdgården var deltagandet och det kollektiva användandet av en gemensam resurs. Förbipasserande och boende i området engagerade faktiskt sig i det som försiggick på torget. Interaktionen mellan dem och andra samarbetspartners var avgörande för att projektet överhuvudtaget skulle kunna genomföras och var också ett mått på hur väl projektet lyckades. Vikten av gröna ytor i staden belystes också genom projektet, och hur dessa skulle kunna liknas vid stadens oaser eller vattenhål, där förutsättningar för möten mellan olika människor kan äga rum.

4.1.8. Reflektioner, resonemang och jämförelser av de sju exemplen

Självförvaltningen i Holma är ett exempel på hur man med hjälp av engagemang och deltagande vände den destruktiva utvecklingen som skedde under 1980-talet. Här var det kommunens bostadsbolag som sökte en lösning på de problem som Holma kämpades med. De hade tidigare gjort andra insatser för att få en förbättring, t ex genom satsningar på utemiljön. Men ingen av dessa insatser lyckades väl. I detta sammanhang tolkar vi det som att även om initiativet inte tas av invånarna/de boende själva, så finns det en stor poäng för kommunen att möjliggöra individens deltagande, och att det ger positiva effekter för de boende att vara med och forma sin egen närmiljö.

Green streets i Vancouver är också ett exempel på detta. Självförvaltningen i Holma och Green streets har båda sin utgångspunkt i bostadsområden, vilket i Holmas fall var ett område vars funktion är inriktat på själva boendet. Detta ger något av en privat sfär, som ger en känsla av att man inte har tillträde, utan att där ha något direkt ärende. Annorlunda var det med koloniträdgården på S:t Knuts torg som var placerat mitt på ett torg i de centrala delarna av Malmö. Trots att torget, allas vår mötesplats, användes för detta projekt, ställde de boende och förbipasserande sig ändå frågande till huruvida koloniträdgården var till för deras deltagande. Detta i alla fall initialt.

Det ser vi som exempel på hur de "tysta invånarna" fogar sig efter vad de tror är den gängse normen i det offentliga. Vi tolkar detta som att folk i allmänhet inte förväntar sig att få delta och ta plats i det offentliga rummet och att det finns för få alternativ som visar ett annat sätt att se på det offentliga. Nämligen som en gemensam resurs som vi gemensamt äger och nyttjar. En resurs som borde spegla de behov och den mångfald stadens invånare representerar.

Det är svårt för oss att tro att majoriteten av människorna i staden är nöjda med att i det offentliga rummet reduceras till att bara vara konsument. I fallstudien som handlar om koloniträdgården, verkade invånarna uppskatta möjligheten till deltagande och aktiveringen av det annars tomma torget, när de väl uppfattade denna möjlighet. Detta skulle kunna ses som en indikation på att människor vill vara delaktiga och att om denna typ av alternativa rum uppenbarade sig oftare skulle projekt som detta bli en del av det offentliga rummet och därmed accepterat som norm. Nätverken Mykorrhiza och Tillväxt har här en roll att spela. Liksom Christel Lundberg genomför dessa nätverk också aktioner av olika slag med syfte att påverka människors uppfattningar genom att fysiskt bruka platser i staden och att långsiktigt skapa förutsättningar för förändring. Detta gör de inte i egenskap av att tillhöra någon speciell profession, utan här handlar det mer om gemensamma politiska och/eller miljömässiga värderingar. De som ägnar sig åt Guerrilla gardening kan också vara ett exempel på detta, men behöver inte vara det.

Liksom Koloniträdgården på S:t Knut, innebär ECObox-projektet en tillfällig appropriation av platsen och kan även sägas likna varandra vid att det ständigt omformas till nya projekt. ECObox-projektet verkar förespråka en tillfällig form av appropriation, där platsens beständighet inte verkar så betydelsefull. Appropriationen är här av mobil och flyktig karaktär, och skulle således inte uppfattas som en appropriation enligt Lefebvre. Denna inbyggda mobilitet resulterar i att dominerande krafter har svårare att få fäste, vare sig det gäller på platsen eller i projektets organisation. Vi uppfattar det som att ECObox flyttbara karaktär frigör den från platsen och att den ständigt omskapas socialt till att bli något annat. Man får förmoda att grundtankarna för projektet är desamma. Man kan förmoda att även den tillfälliga appropriationen av en plats, som Lefebvre skulle kalla för en skenmanöver, kan få effekter på folks sätt att tänka om offentlig plats. Detta skulle i sig kunna utgöra en mer

bestående/beständig form av förändrade synsätt på vad som är möjligt att göra i det offentliga rummet. Detta skulle i sin tur kunna leda till nya appropriationer och omformanden av det offentliga rummet.

Gemensamt för våra exempel är deras koppling till växterna. Det är med växterna som vi vill uppmuntra till att fysiskt göra avtryck i det offentliga rummet. I våra exempel har växterna använts som ett sätt att uttrycka sig politiskt och socialt. Detta för att åstadkomma någon form av förändring, en mindre eller en större, en kortsiktig eller en mer långsiktig. Det har gjorts och görs genom att fysiskt bruka marken och därmed omforma den. Detta har i våra exempel manifesterat sig i att skapa en social gemenskap och ett bruk av det gemensamma.

En gemensam förvaltning och nyttjande av en gemensam resurs, ger oss hopp om framtiden. Att använda en blandning av offentliga (myndigheters) och privata verktyg kan ofta vara lyckat, vilket också visat sig i en del av våra exempel, där bland andra Holma, Mykorrhiza (som nu ska skriva avtal med kommunen) och Green streets visat vilka möjligheter en sådan samverkan kan ge.

Seans gerillaodling eller busodling för att använda nätverket Tillväxts begrepp, kan knappast tänkas förfära eller uppröra någon, men det de gör är inte tillåtet. Gerillaodling liksom gatukonst och graffiti skulle kunna ses som ett svar på det offentliga rummets dominerande krafter. De fyller också en viktig funktion i skapandet av det som kallas motståndsrum. Här handlar det mer om ett samspel än en samverkan, där responsivitet förväntas. Vi ser växterna, odlandet, planterandet som ett ypperligt sätt att skapa motvikt och kontrast till stadens många hårdgjorda ytor. Detta skulle dels skapa trevligare och mer inbjudande offentliga platser och dels offentliga platser som mer skulle uppmuntra till aktivt deltagande.

4.2. Sammanfattande reflektioner och resonemang

Vi har i vår uppsats försökt att få en uppfattning om det offentliga rummets villkor genom att ha tagit del av olika teoretiska resonemang. Det offentliga stadsrummet upplever vi många gånger som hårt, kallt, sterilt och opersonligt. Domineringen i rummet visar oss vad som är accepterat och inte. Den planerade staden materialiserar samhällets normer och värderingar i de rum som produceras. Planerarens rum förmedlar en specifik funktion eller användningsområde och ett rätt sätt att vara och förhålla sig på.

4.2.1. Beträktelse av stor och liten offentlig plats

När man ser ett rejält tilltaget torg, eller annan stor plats med hårdgjord yta är det lätt hänt att man känner sig liten och obetydlig. Om platsen dessutom har en strikt rätlinjig form, är omgärdad av stora, höga hus, har staket, skyltar med hänvisningar och/ eller förbud och dessutom bara eller nästan bara innehåller hårda material, då är det nästan konstigt om man inte känner sig liten, obetydlig och maktlös. En sådan plats inbjuder inte till deltagande, den avvisar istället varje form utav deltagande, den liksom vill bli lämnad ifred, orörd i sin maktfullkomlighet. Men varför känner man så? Finns det någon som medvetet velat framkalla dessa känslor? Är det någon som vill demonstrera sin makt och överhet? Eller är det bara ett arv, en gammal tradition, ärvd från en tid av totalt förtryck? Den här typen av strikt reglerad plats kan kallas för monumental offentlig platsen. Den är en öppen yta i staden, där möten, demonstrationer och på vissa av dessa, torghandel äger rum. Men kanske kan man göra den

levande. Kanske kan människorna som bor i närheten av den eller de som ofta passerar den, göra den till sin egen, ta över den och där ge uttryck för sina åsikter? Men hur skulle det gå till?

Lite var stans i staden finns de. De är oftast små, men kan ibland vara stora, de är bortglömda, undanskuffade, överblivna, nästan oönskade. De kallas lite olika saker, de är så anonyma att de inte riktigt ens förtjänat ett namn. Somliga benämner dem ”mellanrumsyta”, andra kallar dem ”icke-plats”. En del säger sig se deras potential, en del vill skänka dem till människor som inte anses välkomna någon annanstans. De här ytorna bara väntar på ett innehåll, ett syfte, en mening att uttrycka, ett budskap att bära. De människor som bor nära eller ofta passerar kanske kan ge dem det. Men hur skulle det gå till?

Vi studerar till trädgårdsingenjörer med inriktning design. Detta är vårt tredje och sista år på utbildningen. Vi förstår vitsen och vikten av design, i alla fall till viss del. Och vi älskar växter. Växter har en inneboende kraft till förändring. De påminner människor om natur och frihet, miljöhänsyn och ekologisk balans och mycket, mycket mer. Vi tror att om människorna som bor i staden, stadens invånare, uppmuntras till att själva delta i att öka stadens andel växter på offentliga platser, skulle staden och livet i staden bli friskare, vackrare, sundare, gladare och grönare. Det skulle bidra till större omsorg av och engagemang i det gemensamma, ge ökad demokrati och känsla av delaktighet. Kanske inte alla tycker att det går att uttrycka sig och sina åsikter genom växtmaterial, men det är ett sätt. Och även om inte ens åsikt kommer fram så har man i alla fall sagt ”jag finns, jag har gjort ett avtryck, jag är inte maktlös”.

4.2.2. Reflektioner och kritik av den offentliga platsens innehåll och utformning

När vi i denna studie tittat närmare på, reflekterat över och läst om det offentliga, framstår för oss klassamhället tydligt. Det är som om den borgerliga offentligheten utgör den officiella offentligheten. Andra offentligheter och grupper tenderar att ses som alternativa, satta lite på undantag, även av de personer som egentligen verkar vilja lyfta dessa andra offentligheter och deras lika rätt till att synas och ta plats. Man får stundom en känsla av att föga hänt sedan medeltiden. Det känns som om att någon eller något vill synliggöra sin makt, som om vore det i syfte att övertyga andra om att de är maktlösa inför denna överväldigande, fullkomliga makt. Vår tanke är att detta någon eller något kan vara kommersialismen/kapitalismen. För hur kan det komma sig att det med pengar går att betala för plats i det offentliga rummet, medan den som inte har, för detta tillräckligt stora, ekonomiska tillgångar är hänvisad till att bryta mot lagen? Med undantag av konsten, som har något av en särställning, och som kanske fungerar som ett slags ventil. Vi tänker oss att en annan lösning på vad och vem som har tillträde till att göra sin röst hörd på offentlig plats i staden borde vara möjlig.

Vi funderar över om offentligheten måste ha motståndet från makten för att förändring och utveckling ska kunna vara möjlig. Att det behövs en skillnad mellan det verkliga och det tänkta håller vi med om, annars finns överhängande risk att den dynamiska processen går förlorad. Det behövs många olika uppfattningar, åsikter, olika sidor och synsätt för att förändring och utveckling ska främjas eller möjliggöras. Men kanske behöver dessa olika sidor inte nödvändigtvis utgöras av offentligheten kontra makten. Det finns något förminsande i att se offentligheten som motvikt till makten, och offentligheten blir således genom detta synsätt starkt underordnad denna makt, resonerar vi. Det finns många olika

uppfattningar och åsikter *inom* offentligheten, om man ser offentligheten som hela folket. Att alla människor i en stad eller ett land, skulle komma till total konsensus förefaller högst osannolikt, rent av som en omöjlighet. Där finns för många viljor för att det skulle vara möjligt, eller kunna ses som en reell risk. Detta gör att en konsensus där inga olikheter eller skillnader i uppfattningar finns, och därmed inte någon dynamisk process kan äga rum, blir osannolik, så länge man inte tvingar människor till tysthet och asocial responslöshet, tänker vi. I de skilda åsikter och uppfattningar som människor har ligger en dynamik, en mycket stark dynamik om den uppmuntras. Ett sätt att uppmuntra denna dynamik, skulle kunna vara att göra stadens offentliga platser, både de mer strikta och formella och de informella, till arena för verkligheten, med plats för ifrågasättande och synliggörande av konflikt. Vi menar att människor med olika uppfattningar, bakgrund, klasstillhörighet, social status etcetera i så fall bör ges tillträde till den offentliga platsen, och tillåtas att där göra mer eller mindre bestående avtryck. Hur detta skulle möjliggöras, det vill säga gå till rent praktiskt, har vi däremot inget svar på, men vår ambition är mer att lyfta dessa frågor än att ge svar på dem.

Vi ser det som odemokratiskt att finansiella medel nu är så pass avgörande i fråga om vem som får lämna avtryck på eller tydligt synas på den offentliga platsen. Vi tänker här dels på reklamen, men också på andra budskap som förmedlas, dels genom objekt utplacerade på offentliga platser och utformningen av dessa och dels på själva platsens utformning. Allt som finns i offentligheten bär på ett budskap, vare sig det är uttänkt och medvetet gjort eller inte.

Alla de exempel där människor använder sig av växter, för att lämna avtryck på offentlig plats, som vi tagit upp, har en politisk aspekt. Denna politiska innebörd är mer eller mindre uttänkt i de olika exemplen.

4.2.3. Sammanfattande svar på, och resonemang kring uppsatsens frågeställningar

I den här uppsatsen har vi velat belysa frågor kring offentliga platser i staden och invånarnas möjlighet att plantera växter där. Vi hoppas att genom uppsatsen, vår utställning *Staden Växer - gröna kvarter i Wanås 2010* (som visas från maj till oktober 2010 på Stiftelsen Wanås Utställningar), samt vår broschyr med förslag på växter och råd om plantering i stadsmiljö (som kommer att finnas tillgänglig för besökare på Wanås Utställningar) bidra till att inspirera och uppmuntra människor att plantera växter i den offentliga miljön.

Vi har genom våra studier funnit att det finns flera sätt att definiera och beskriva det offentliga rummet. Det offentliga rummet finns både som en fysisk plats och som en social och politisk sfär. Det som i första hand avses med det offentliga rummets geografiska och fysiska plats är gator, torg och parker, men kan också vara andra mindre planerade ytor, som till exempel grönkilar och mellanrumsytor, eller ytor som planerats för något annat, till exempel parkeringsplatser.

Man skulle kunna säga att offentlig fysisk plats till stor del utgörs av dess innehåll och kontext. Innehållet kan ses som dess fysiska beståndsdelar av olika material som till exempel sten, metall och växter, samt de människor som befinner sig där och vad de gör på platsen. Platsens innehåll består även av de budskap den förmedlar, som till exempel budskap om vad människor får och inte får göra och vilket beteende som förväntas på en särskild plats. Platsens kontext ser vi som allt det som finns runtomkring densamma, som exempelvis olika slags byggnader, ytor och verksamheter, men även den för platsen och sammanhanget rådande kulturen och de rådande normer. Den rådande kulturen, liksom normerna, kan skifta

från plats till plats även om platserna ligger geografiskt nära varandra. Vi tänker att skillnaden mellan innehåll och kontext därför måste ses som flytande och gränsen därför inte helt tydlig.

Vi har funnit att det finns möjlighet för stadens invånare att påverka det offentliga rummet genom att göra avtryck och vara med och forma den egna närmiljön. Denna möjlighet verkar oftast behöva tas av invånarna själva, vilket ofta försvåras då många offentliga miljöer signalerar att ingenting där får ändras. De exempel vi tagit upp i denna uppsats visar dock på en starkt övervägande positiv respons från allmänheten, när sådana initiativ väl tagits. Det skulle kunna vara så att människor börjat tröttna på att vara passiva åskådare till den miljö som planeras och designas för dem, och att initiativ som tas av invånarna själva upplevs positivt därför att det visar på något som många glömt, nämligen att man faktiskt kan göra något själv och att det offentliga är något som borde ses som en gemensam tillgång. Samtidigt är alla våra fallstudier exempel på appropriering av det offentliga rummet genom användning av växter som uttrycksmaterial. Därför skulle allmänhetens positiva respons också kunna tolkas som ett utslag av det faktum att de flesta människor tycker om växter.

Medborgarinitiativ som de vi beskriver kan vara initiativ tagna utav ideella nätverk och grupper eller enskilda individer, men de kan också ske genom samverkan med eller på initiativ av kommun och andra instanser. Oavsett varifrån dessa initiativ kommer, så har de alla del i att skapa en grönare stadsmiljö, och att uppmuntra till invånarnas aktiva deltagande i våra gemensamma stadsrum. Detta deltagande kan ses som en motvikt till den likriktning som kommersialiseringen av offentliga platser ger upphov till.

Vi visar genom våra fallstudier på olika sätt att använda sig av växter som uttrycksmaterial på offentliga platser i stadsmiljö. Att använda just växter som uttrycksmaterial i stadens offentliga rum tycker vi har många fördelar. Bland annat bidrar växter till en bättre miljö både lokalt och globalt. Att växter förändras med tiden och därmed är ett sätt att ge dynamik åt platsen är också ett argument för att använda mer växter på stadens offentliga platser. Växters föränderlighet och dynamik kan tänkas påminna stadens invånare om förändringsprocesser och dynamik även i andra sammanhang, eller i alla fall inge en känsla av att allt inte nödvändigtvis behöver förbli som det är. Det vill säga som en slags uppmuntran till kontinuerligt pågående processer som leder till förändring.

Att öka allmänhetens förståelse kring vikten av de offentliga platsernas innehåll, kan vara en viktig del av att medvetandegöra den offentliga platsens värde som politisk mötesplats, som en plats där demokratin synliggörs.

För att uppmuntra stadens invånare till att plantera i staden och därmed göra egna avtryck, tror vi att det är viktigt att uppmärksamma de initiativ som redan gjorts och nu görs. Detta skulle kunna leda till att fler människor blir inspirerade till att engagera sig och skapa liknande projekt. Att uppmärksamma redan existerande handlingar och projekt, skulle kunna fungera som en del i att omforma de normer som finns kring vad man får göra och vad som får finnas på offentlig plats. Staden skulle kunna tjäna på att öka invånarnas möjligheter att uttrycka sig genom att lämna fysiska avtryck, då detta torde ge en mer kreativ och levande stad, där omsorgen för det gemensamma blir större.

5. Källförteckning

5.1. Tryckta källor

Asplund, Johan. (1987) *Det sociala livets elementära former*, Bokförlaget Korpen, Göteborg

Gabrielsson, Catharina. (2006) *Att göra skillnad*, Axl Books, Stockholm

Olsson, Lina. (2008) *Den självorganiserade staden*, Lunds universitet, Lund

Ostrom, Elinor. (2009) *Allmänningen som samhällsinstitution*, svensk utgåva, Arkiv förlag, Lund

Thörn, Catharina. (2006): Kampen om staden och offentlighetens omvandling. I Ove Sernhede & Thomas Johansson, red:er. *Storstadens omvandlingar, Postindustrialism, Globalisering och migration, Göteborg och Malmö*: Daidalos

5.2. Muntliga källor

Lundberg Christel, intervju 2010-03-04

Nätverket Mykorrhiza (aktiva personer ur Malmö-gruppen), telefonintervju 2010-03-08

5.3. Elektroniska källor:

Atelier d' Architecture Autogérée (online) Tillgänglig från:
<http://www.urbaninform.net/home/minidoc/236/ecobox-self-managed-eco-urban-network.html> [2010-03-13]

Boverket. (online) Tillgänglig från:
<http://www.boverket.se/Planera/planeringsfragor/Gronstruktur> [2010-03-13]

City of Vancouver, Green streets. (online) Tillgänglig från:
<http://vancouver.ca/engsvcs/streets/greestreets> [2010-03-02]

Green Guerillas (online) Tillgänglig från: <http://www.greenguerillas.org> [2010-03-04]

Gerilla- odlaren Sean Canavan (online) Tillgänglig från:
<http://video.google.co.uk/videoplay?docid=8075862560861551314#> [2010-03-04]

Förändringsarbeten, C- uppsats, Blekinge Tekniska Högskola.(online) Tillgänglig från:
[http://www.bth.se/fou/cuppsats.nsf/all/20dec55da99b5bebc125713f005f0ad9/\\$file/F%C3%B6r%C3%A4ndringsarbeten.pdf](http://www.bth.se/fou/cuppsats.nsf/all/20dec55da99b5bebc125713f005f0ad9/$file/F%C3%B6r%C3%A4ndringsarbeten.pdf) [2010-03-29]

Magnusson, Erik. 2002-04-27: Så går det till när MKB gör om en stadsdel. Sydsvenskan. (online) Tillgänglig från: sydsvenskan.se/malmo/.../Sa-gar-det-till-nar-MKB-gor-om-en-stadsdel.html [2010-03-29]

MKB fastighet AB:s pressroom, MKB fastighets AB vill bygga 60- 80 lägenheter i Holma. 2009-11-12 (online) Tillgänglig från: http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/mkb_fastighets_ab/pressrelease/view/mkb-fastighets-ab-vill-bygga-60-80-laegenheter-i-holma-339845 [2010-03-29]

MKB fastighet AB:s pressroom, Nu blommar det hos självförvaltarna, 2009-07-09 07:34. (online) Tillgänglig från: http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/mkb_fastighets_ab/pressrelease/view/nu-blommar-det-hos-sjaelvfoervaltarna-306842 [201003-29]

Nätverket Mykorrhiza. (online) Tillgänglig från: <http://www.mykorrhiza.se> [2010-03-01]

Nätverket Tillväxt. (online) Tillgänglig från: <http://www.tillvaxt.org> [2010-03-01]

Nätverket Tillväxt (online) Tillgänglig från: http://www.tillvaxt.org/?page_id=422 [2010-03-06]

Petrescu, Doina. (2007) How to make community as well as space for it. (online) Tillgänglig från: http://seminaire.samizdat.net/IMG/pdf/Doina_Petrescu_-2.pdf [2010-02-10]

Public Globality Gardens 1. (online) Tillgänglig från: <http://koloni.dbskane.se/koloni.htm> [2010-03-13]

Public Globality Gardens 2. (online) Tillgänglig från: <http://koloni.dbskane.se/PUGtheGroup.htm> [2010-03-13]

Reynolds, Richard. The guerrilla gardening homepage (online) Tillgänglig från: <http://www.guerrillagardening.org/gglinks.html> [2010-03-04]

SOU 1998: 25. Statliga utredningar om segregationsfrågan. (online) Tillgänglig från: www.regeringen.se/content/1/c6/02/49/27/eeb3b0c8.pdf [2010-03-29]

SVT, Ställ om- klimatsajten om energi och miljö, Omställaren, måndag 21 september 2009. (online) Tillgänglig från: <http://stallom.se/category/omstillaren> [2010-03-06]

Wikström, Tomas. Den responsiva staden, 2009, (online) Tillgänglig från: <http://tomaswikstrom.nu/drupal/node/38> [2010-03-13]

5.4. Figurförteckning

Fig.1 Vancouver Green streets (Bild: Linda Wickström)

Fig.2 Vancouver Green streets (Bild: Linda Wickström)

Fig.3 Gerilla- odlaren Sean Canavan (Bild: Linda Wickström)

Fig.4 Mykorrhiza plantering (Foto: 2009 Adam Kåberg)

Fig.5 Koloniträdgården på S:t Knuts torg (Foto: 2003 Åke Hedström)

Fig.6 Koloniträdgården på S:t Knuts torg (Foto: 2003 Åke Hedström)

Fig.7 Koloniträdgården på S:t Knuts torg (Foto: 2003 Åke Hedström)

Fig.8 Koloniträdgården på S:t Knuts torg (Foto: 2003 Åke Hedström)

Skiss över utställningsträdgården

Utkast till informationsbroschyr om den hårdgjorda stadsmiljöns ståndorter samt växtförslag

Staden som växtplats har förändrats mycket de senaste 100 åren. Varmare och torrare klimat, försämrad luftkvalitet, sämre markförhållanden och ojämna vindförhållanden gör att det inte går att välja samma växter till planteringar i den hårdgjorda stadsmiljön som tidigare. Med *hårdgjord stadsmiljö* menar vi här de platser där planteringsytorna ligger utmed gator, trottoarer, gång- och cykelbanor, i refuger och i torgmiljöer.

Jämfört med trädgårds- och parkmiljöer skiljer sig den hårdgjorda stadsmiljöns ståndorter. Man bör dock beakta varje plats specifika mark- och klimat förhållanden och akta sig för att generalisera alltför mycket.

Många olika faktorer påverkar växterna i den hårdgjorda stadsmiljön, exempelvis:

- Jämförelsevis höga mark- och lufttemperaturer
- Låg mark- och luftfuktighet
- Luftföroreningar
- Förorenad jord
- Högt pH, som till viss del orsakas av vägsalt, vilket förstör jordens struktur och verkar förgiftande på många växter.
- Slitage av människor och trafik
- Ojämna vindförhållanden
- Kompakt och syrefattig jord
- Näringsfattig jord-. Nedfallna löv och annat organiskt material städas bort och jordarna är ofta täckta av täta markbeläggningar. Detta gör att näringstillförsel genom organiskt material och vittring av oorganiskt material är begränsad i urbana jordar.

Uttrycket staden som värmeö (urban heat island) beskriver att staden är varmare än dess omgivande landsbygd. Främsta anledningen är att värme absorberas av stadens hårda material i hus, vägar etc. Detta ger även en jämnare dygnstemperatur. Också värmeläckage från industrier, ventilation och trafik bidrar till temperaturhöjning. Regn och smältvatten leds effektivt bort i staden vilket gör marken och luften torrare och därmed även varmare. Generellt blåser det mindre i staden, men höga byggnader som sticker upp kan föra ner kraftiga vindar till gatunivå och dessa områden kyls då av vinden. Andra mikroklimatfaktorer är väderstreck och närheten till byggnader.

Fördelarna med att plantera marktäckande perenner istället för att hårdgöra ytan eller lämna jorden öppen kring stadens träd är många tex skuggar vegetationen och bevarar markfuktigheten samt skorpbildning förhindras.

Förutom att växterna måste vara värme- och torktåliga måste de, om växtplatsen ligger intill yta där vägsalt används vintertid, vara salttåliga. Växter som är salttåliga växer i naturen längs kusterna.

Växter för den hårdgjorda stadsmiljön:

Jordtistel
Jättestäpplilja
Alpmartorn
Spansk martorn
Silverrisp
Nysört

Lökväxter

Kirgislök
Stäplök
Gräslök
Bägarkrokus
Toscanakrokus
Grekisk krokus
Vintergäcksiris
Snöiris
Våiris
Minityrtulpan
Italiensk tulpan
Flocktulpan
Dvärgtulpan

Saltåliga perenner

Praktrölleka
Strandtrift
Strandmalört
Krypmalört
Strandaster
Strandvedel
Buskkål
Strandkål
Vinteriberis
Strandvial
Kärringtand
Strandglim
Palmlilja

Saltåligt gräs

Tuvrör
Pampasgräs
Blåelm
Strandråg
Glansmiskantus

Källa:

Henrik Sjöman, Tomas Lagerström "Gröna fakta" 5/2007. Eric Walsteen, Henrik Sjöman "Gröna fakta" 8/2009